

Filozofski život

Simpozij »Čovjek i smrt«

U suvremeno doba pojmovi života i smrti nikada nisu bili bliži današnjem čovjeku, a opet toliko daleki u njihovom razumijevanju. Upravo iz toga razloga, a povodom 85. obljetnice postojanja i djelovanja udruge Posmrtna pripomoć iz Zagreba, upriličen je znanstveno stručni skup *Čovjek i smrt* koji se održavao od 14. do 16. rujna 2016. godine u Klovićevim dvorima, na adresi Jezuitski trg 4 u Zagrebu. Interdisciplinarnim znanstvenim pristupom pokušalo se dati što više odgovora na pitanja o životu i smrti. Skup je organiziran u suradnji Posmrtna pripomoći, Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar i Hrvatskog katoličkog sveučilišta. Programsko-organizacijski odbor činili su Ivan Markešić, Nenad Pokos, Marko Marinić, Gordana Črpić, Damir Mravunac i Boris Kozjak.

Prvog dana skupa uvodnu riječ imao je Ivan Markešić koji je nakon uvodnog pozdrava riječ prepustio Borisu Kozjaku koji se obratio u ime Posmrtna pripomoći, Vladi Šakiću koji se obratio u ime Instituta Ivo Pilar te Željku Tanjiću, rektoru Hrvatskog katoličkog sveučilišta. Boris Kozjak govorio je o počecima udruge Posmrtna pripomoć koja je nastala prije 85 godina, a osnovana je kao karitativna ustanova Posmrtna zadruga sv. Josipa. Iako je kroz povijest često mijenjala ime, njegovana je tradicija solidarne posmrtna pripomoći, pa je djelovala kao udruženje koje je svojim članovima htjelo osigurati pravo na organizaciju pogreba i pravo na podmirenje pogrebnih troškova, tj. pravo na dostojan ispraćaj. Zatim je riječ preuzeo Vlado Šakić koji smatra kako ova tema nije prisutna ni u svakodnevnici ni u akademskom životu, a opet je to tema koje smo svi svjesni. Govorio je o rođenju i smrti, dva pojma o kojima postoji najviše nepoznanica, ali je i ispisano najviše stranica u povijesti. Smatra da je organizacija ovakvog skupa od izuzetne važnosti jer će po prvi puta u Hrvatskoj biti govora o smrti iz više perspektiva. Na temu se nadovezao idući govornik, Željko Tanjić, koji smatra da je o ovoj temi izuzetno važno govoriti u kontekstu današnjeg društva jer se ne govori dovoljno.

Prvo izlaganje na skupu održao je fra Ante Vučković na temu »Čovjek i smrt – filozofsko-teološki pristup«. Veznik »i« koji se nalazi između čovjeka i smrti u naslovu njegova izlaganja je veznik koji na prvu razdvaja čovjeka i smrt iako bi ih trebao povezivat, iz razloga što je dovoljno samo reći »čovjek« i odmah se zna da je riječ o smrtniku. Ostala bića ugibaju ili nestaju, a smrt je čovjekov način prestanka življenja. Danas je poželjna nagla i bezbolna smrt te postoji strah od dugog i bolnog umiranja. Međutim, trebamo biti svjesni svoje smrtnosti.

Nakon izlaganja skup je nastavljen razgledavanjem izložbe »Put u vječnost« sastavljene od umjetničkih djela, nastalih od kraja 19. stoljeća naovamo, koja pripadaju korpusu hrvatske moderne i suvremene umjetnosti. Time je završen prvi dan skupa.

Drugi dan skupa započeo je predavanjem Mije Nikića pod naslovom »Smrt nije definitivni kraj« u kojemu je predstavio fenomenologiju psihe umirućega te kršćansku Objavu prema kojoj je klinička smrt tek rubno iskustvo, a ne istinski kraj. Dubravko Habek u svojem je izlaganju na temu »Perinatalna smrt i krštenja u pogibelji« izložio povijest prakse krštenja djeteta u perinatalnom razdoblju. Veći dio izlaganja sačinjavao je prikaz podataka iz povijesnih dokumenata u kojima se utvrđuju informacije o porođajima i krštenjima koje su izvršavale primalje. Rabin Kotel DaDon u izlaganju na temu »Odnos judaizma prema kremaciji u starozavjetnim spisima Biblije, u židovskome pravu i u rabinskoj literaturi« govorio je o nužnom pokapanju pokojnika u zemlju prema židovskom zakonu. Spaljivanje je grijeh jer ukida Maimonidov zakon prema kojemu je ukop zapovijed, a kremacija se ne smatra grijehom jedino ako je prisilna, neslobodna ili ako je odluka proistekla iz opravdanog neznanja. Izlaganje Enesa Karića nije održano zbog izostanka, no ukratko je predstavljena centralna misao: »Smrt kao veliko radanje, odnosno čovjekov život je kao sjeme što tek po smrti proklije«. Predavanje »Smisao smrti i umiranja« zajednički su pripremili Stipan Tadić i Vine Mihaljević, a izložio ga

je Mihaljević. Misao je bila inspirirana teologijom Karla Rahnera. Branitelji često nemaju tu prednost, a ni luksuz analiziranja svoje situacije u teološkoj sferi. Štoviše, najčešće nemaju ni adekvatno znanje. Ipak, njihovo neposredno iskustvo patnje djeluje oslobađajuće jer smrću okruženi daju sve što imaju u Božje ruke. Danijel Berković izložio je temu »Biblijski psaltir kao *ars moriendi* suprotstavlja antički i judeokršćanski pristup smrti«. Dok se kod Grka smrt negirala ili izbjegavala, judeokršćanska kultura od 15. stoljeća poznaje literarnu formu poznatu kao umijeće umiranja. »I smrti više neće biti, kristološki i eshatološki temelji adventističke teološke antropologije« naslov je izlaganja Darka Pirije. U adventističkoj teologiji u svijetu vlada sukob između zla, koje se očituje kroz Stari zavjet, i dobra koje predstavlja Novi zavjet. Smrt se smatra nečim što ima biti pobijedeno, a to je jedino moguće putem uskrsnuća. Izlaganje koje je pripremio Mirza Mešić pod nazivom »Čovjek i smrt u temeljnim islamskim vrelima« zbog ne dolaska autora izložio je Mersad Krešić. Za islam je smrt povratak Gospodaru, čin preseljenja čovjeka u pravedniji svijet gdje ga slijede sva njegova djela koja je počinio. Zoran Turza u izlaganju pod nazivom »Smrt kao Božja prisutnost i opredjeljenje za Boga« predstavio je tezu prema kojoj je smrt mjesto Božje blizine i trenutak čovjekove odluke. Vesna Kovač se u izlaganju »Pravna povijest pogrebničke djelatnosti u neovisnoj Hrvatskoj« osvrnula na razne probleme i prednosti privatizacije pogrebničke djelatnosti. Osim tog osvrta, spomenute su i zanimljivosti vezane za regionalne pogrebne običaje u Hrvatskoj. Boris Kozjak izložio je »Curriculum vitae« udruge posmrtna pripomoć. Glavna je funkcija udruge osvijestiti ljude da na vrijeme misle o svojem pogrebu i troškovima koji iz njega slijede. Marijan Kirin predstavio je medicinsku perspektivu smrti s izlaganjem »Kad srce stane i disanje prestane«. Upoznao nas je sa svakodnevnom praksom u brizi oko umirućih, ali je pritom i upozorio na mehanizaciju suvremene smrti kao i na problem smještanja umirućih izvan pogleda obitelji i voljenih. Veljko Đorđević i Marijana Braš nisu izložili svoju temu, kao ni Željko Pavić. Nenad Malović osvrnuo se na povijest filozofije kako bi prikazao na koji se način poimala smrt. Tako smo mogli pratiti tri glavne skupine filozofskog objašnjenja smrti: fizička koja se svodi na raspad, metafizička gdje je centralna misao razdvajanje duše i tijela te antropološka razina koja polazi od ideje da se smrt ne tiče ni jednog pojedinca jer nema ništa što se po pitanju nje može napraviti. Marko Marinić pozabavio se problemom namjernog izazivanja smrti i percepcije

društva po tom pitanju. Metodika je ovog istraživanja bila sociološko-statistička te je pokazano kako na stav o eutanaziji najviše utječe religioznost, dok kod pobačaja ulogu igraju svi kriteriji osim spola i zadovoljstva vlastitim životom. Hrvoje Jurić analizirao je probleme eutanazije koristeći tri centralna pojma: tehnoznanost, tanatopolitika i bioetika. Nakon definiranja sva tri pojma postavio je pitanje od kuda eutanazija kao problem te kao rješenje ponudio objašnjenje kako problem skraćivanja života zapravo proizlazi iz same mogućnosti tehnološkog održavanja na životu. Ivana Brstilo i Damir Mravunac u svom izlaganju na temu »Kroz tajno ogledalo ili o smrti u tradicionalnome, modernom i postmodernom društvu« pokušali su prikazati odnos društva prema smrti u tradicionalnom, modernom i postmodernom razdoblju. Elvira Koić održala je izlaganje naslova »Suicidalnost, beznade i doživljaj gubitka smislenosti života« te je pristupila ovoj temi više iz osobnog iskustva dugogodišnjeg rada sa ugroženim skupinama, čime je pokušala dočarati duševnu bol koja redovito prati suicid.

Treći dan započeo je predavanjima vezanima uz poimanje smrti u medijima, s izlaganjem Marije Gačić pod nazivom »Smrt na Facebooku«, u kojemu nam je izlagačica prikazala na koji je način žalovanje prikazano na društvenim mrežama i koliko ono pomaže u prebolijevanju umrle osobe. Lovorka Magaš Bilandžić nam je u svome izlaganju »Ceremonija sprovoda u hrvatskoj reportažnoj fotografiji između dva svjetska rata« predstavila doprinos pojedinih fotografa i ideološku ulogu koju su snimke pogreba imale u kontekstu društveno-političke situacije u Kraljevini SHS i Jugoslaviji. U izlaganju na temu »Virtualna groblja kao čuvari sjećanja na umrle«, koji su priredile Mateja Plenković i Vanesa Varga, a na skupu izložila Varga, dobili smo zanimljiv uvid u moderan način oplakivanja bližnjih i održavanje sjećanja na njih, potpuno istim principima kojima se vodimo i prilikom posjeta »običnih« groblja. Postavili su pitanje o tome mijenja li internet naše poimanje smrti i rituala općenito, a zaključili su da je terapijski učinak prednost ovakvih zajednica. »Mediji i samoubojstvo« bila je tema izlaganja Biserke Sedić, koju je pripremila u suradnji s Borisom Ilićem. Izloženo je na koji način sredstva javnog priopćavanja i masovni mediji utječu na stvaranje slike o samoubojstvu i prevenciji samoubojstva. Nastavak je slijedio u domeni smrti u arhitekturi, po pitanju čega nam je Dragan Damjanović svojim radom »Arhitektura Mirogoja između Italije i Srednje Europe« približio vrijeme u kojem je nastalo groblje Mirogoj i što je sve tada utjecalo na njegov razvoj te kako su na-

stajala druga groblja u istom periodu. Luciano Moše Prelević iznio je izlaganje o Židovskoj sahrani i žalovanju te koje su tradicije, prakse i zakonske dimenzije povezane s time. Marija Selak s temom »Smrt zajednice – umiranje i pogrebne prakse u slučaju epidemije« dotakla se primjera ebole u Zapadnoj Africi te nam prikazala koje su supstancijalne razlike u shvaćanju života i smrti Zapada i Afrike. U izlaganju pod nazivom »Oproštajna pisma osuđenika na smrt« Juraj Kolarić govorio je o osuđenima na smrt, pripadnicima francuskog pokreta otpora koji su se u zadnjim satima svog života okrenuli vjeri. Porfirije Perić svojim radom »Iz smrti u život – Život u Crkvi kao jedini način prevazilaženja straha od biološke smrti« smješta mogućnost nadilaženja straha od biološke smrti jedino kroz život u Crkvi. Čovjek može kroz Crkvu sudjelovati u krvi i tijelu Krista, odnosno u smrti i uskrsnuću. Renato Matić u izlaganju »Društvo i profit od smrti« ukazao je na problem izvlačenja profita iz tuđe patnje, pri čemu bitnu ulogu imaju tri skupine: žrtve koje se ne mogu obraniti, profiteri koji smrt definiraju u svoju korist te publika koja omogućava profiterstvo od smrti zbog nedostatka kritičkog momenta shvaćanja kako svatko može biti u poziciji žrtve. Izlaganje o promjenama u dobnom sastavu stanovništva Hrvatske, kao indikatoru demografskog starenja i čimbenika opadajuće bioreprodukcije, pripremio je troje autora: Dražen Živić, Ivo Turk i Nikola Šimunović. Izlaganje je bilo predstavljeno serijom grafičkih prikaza statističkih rezultata istraživanja. Monica Priante izložila je pogled na smrt i pogrebne rituale u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća. Prikazane su slike groblja i pogrebnih skulptura te se razmotrila geneza pogrebne prakse kakvu mi danas poznajemo.

Ivan Markešić analizirao je društveno značenje smrti pod vidikom socijalne smrti za života i socijalnog života nakon smrti. Smatra da čovjek može biti mrtav na dva nebiološka načina: psihološki, kojeg karakterizira želja za smrću, te socijalni, kojega karakterizira socijalni pad, marginalizacija i gubitak uloge.

Na samom kraju skupa, nakon zahvale prisutnima, predsjednik posmrtno pripomoći Boris Kozjak otvorio je raspravu koja nažalost nije posebno zaživjela. Profesor Markešić pozvao je potom profesora Prpića na kratak osvrt na cjelokupni skup. Prpić je iznio nadu kako je ovaj skup tek početak rasprave o temi smrti u društvu koja je, kako se više puta tijekom skupa spomenulo, u naše doba iznimno marginalizirana. Na samome kraju najavljeno je izdavanje zbornika radova.

Lidija Knorr
Igor Murat

Predstavljanje knjige *Stoljeće krhkog sebstva: psihoanaliza, društvo i kultura* Željke Matijašević

Dana 20. rujna 2016. u knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pod organizacijskim plaštem nakladničke kuće Disput održano je predstavljanje knjige Željke Matijašević *Stoljeće krhkog sebstva: psihoanaliza, društvo i kultura*. Uz autoricu Matijašević, na predstavljanju govorili su i izdavač Josip Pandurić, sveučilišni profesor Dean Duda i psihijatar i psihoanalitičar Goran Babić. Na početku predstavljanja, Josip Pandurić naglasio je da je prošlo više od šest mjeseci od objavljivanja djela koje predstavlja svojevrsnu fuziju već objavljenih autoričnih tekstova, upotpunjenu neobjavljenim spisima. Zbirka predstavlja autoričinu dopunu i proširenje teorijskog, ali i primijenjenog pristupa u psihoanalizi književnih djela. Uz pokoji interni podatak o samom nastanku naslova djela, Pandurić je zborio o subverzivnosti psihoanalitičke teorije, o činjenici da smo devijantni utoliko ukoliko nismo narcistični te zaključuje da je u današnje vrijeme istinski subverzivni pothvat bivati empirijsko kreativno i »potpuno« biće.

Idući je govorio Duda, koji je naglasio tri faze razvoja psihoanalize: konstitucijsko razdoblje 19. stoljeća, sadržajno formalne novine 20. stoljeća do 80-tih godina te novu psihoanalizu pri kojoj se javlja potreba iznalaženja novih puteva obojanih upitom: što dalje? Psihoanaliza je disperzirana po raznorodnim poljima, istaknuo je Duda uzimajući u obzir politiku, umjetnost i kulturu za referentne točke, no naglasio je da ne želi ulaziti u dublje psihoanalitičke analize, nego da ga zanima kulturalna recepcija same psihoanalize. Okoristio se metaforom kulture kao »bazena psihoanalitičkih teorija« te je istaknuo sintetičnost kao »glavni zgoditak« Matijaševićina spisa. Njegovo je izlaganje bilo koncentrirano na dio knjige u kojemu Matijaševićeva psihoanalitički dekonstruira književne tekstove, s posebnim fokusom na Krležine drame *Vučjak* i *Gospoda Glembayevi*. Leone se, tako, može promatrati kao »skladište obiteljskih trauma«. Duda je izlaganje priveo kraju mislju da ne postoji jedinstvena mehanika analize, nego se pristup prilagođuje svijetu kojeg hoćemo elaborirati, a rezultat ove metodičke otvorenosti je »čvorište triju stoljeća psihoanalize«.

Psihoanalitičar Goran Babić uzeo je riječ treći i najavio da će analizirati prvo i drugo poglavlje, koji su mu od posebnog interesa. Naime, u dotičnim poglavljima autorica se usredotočuje na psihoanalizu kao metodu liječenja, i to ponajprije narcizma, a potom i *borderli-*

ne poremećaja ličnosti [možda neopravdano popularnog u suvremenoj psihoanalizi, op. a.]. Babić je govorio o tome kako je teorija neprenosiva u terapiju poradi nesposobnosti pacijenta da razumije teorijski postav, ali je naveo Kohuta koji empatiju vidi kao terapijsko sredstvo. No Kohutov je narcis »blag« i sporo prelazi u »grandiozno sebstvo«. Babić uvodi distinkciju transfernih i narcističkih neuroza, dok *borderline* koncept vidi »vrućim kestenom«. Ponudio je ideju razdvajanja u stabilan i nestabilan *borderline* poremećaj te je naveo problem širenja koncepta od neuroze do psihoze. Izlaganje je okončao zaključkom da kod *borderline* poremećaja, u razlici spram već poznatih narcističkih neuroza, nema cjelovitog »dobrog« rješenja. Naveo je blagodati psihofarmaka kao »univerzalno« rješenje, što, smatraju izvjestitelji, svjedoči slabost njegove doktrine.

Završnu riječ preuzela je autorica Željka Matijašević. Djelo je, kako nas je obavijestila, nastalo iz primijećene sveprisutnosti *borderline* poremećaja, a istaknula je i osobnu fascinaciju učestalosti psihijatrijskih dijagnoza poremećaja ličnosti. Navela je da nam psihoanaliza nudi fina nijansiranja i razlikovanja poremećaja psihe (jer oni odista nisu jedinstveni i univerzalni u svojoj fenomenalnoj pojavnosti). Narcis, primjerice, može biti: zavidan, bijesan, mrzeći, uspoređujući, tražitelj emocionalne opskrbe itd. Autorica je navela da će njen idući literarni podvig biti elaboriranje liječenja *borderline* poremećaja ličnosti (krhkosti, fragilnosti itd.), a uvodi i zanimljive kategorije *heteronesvjesnog* i *heteroanamneze*. Kategorije nije razradila detaljno, ali kategorije svakako imaju moć zainteresirati slušatelja i navući na siže teksta koji je predstavljen. Naposljetku, autorica najavljuje naslov tog famoznog narednog djela *Borderline*, kroz koje će se baviti navedenim poremećajem. Uz zahvalu izdavača na prisutnosti slušatelja, ali bez prilike audijenciji da postavlja pitanja i povede razgovor, što izvjestitelji smatraju kardinalnom neprimjerenosti, večer predstavljanja ugodno je završeno.

Roni Rengel
Luka Janeš

Tribina »Izbjeglištvo u suvremenom svijetu: od političkoteorijskih utemeljenja do biopolitičkih ishoda«

U ponedjeljak, 26. rujna 2016. u 18 sati, u Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića u Zagrebu održala se sedamdeset i druga po redu tribina *Paralelni svjetovi: Izbjeglištvo u suvremenom svijetu: od političkoteorijskih utemeljenja do biopolitičkih ishoda* te predstavljanje knjige Duška Petrovića. Tribinu i predstavljanje knjige vodio je Kristijan Vujičić, a sudjelovali su Duško Petrović (etnolog, znanstveni novak i viši asistent na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu) i Tomislav Pletenac (etnolog i izvanredni profesor na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu).

Nakon kratkog uvoda i predstavljanja sudionika, Vujičić je prepustio riječ Pletencu koji je uveo publiku u samu knjigu i njenu problematiku govoreći o političko-filozofskom utemeljenju pojma *izbjeglica*, odnosno kako i zašto ti pojmovi nastaju te kako je sam fenomen *izbjeglica* postao toliko dominantna tema na našim, ali i europskim prostorima. Petrović je u knjizi objašnjavao kako nije lako dati definiciju *izbjeglica* iz razloga što ona ovisi o dominantnom društveno-političkom okviru koji vlada na određenom području u kojem se nalaze *izbjeglice* te ovisi o epohi o kojoj se govori. Upravo iz tog razloga, Petrović je prišao fenomenu *izbjeglica* kroz, kako ga on naziva, opći okvir kojim pokušava kritički opisati danu situaciju polazeći od povijesnih okolnosti prema suvremenim biopolitikama *izbjeglištva*.

Govorništvo je zatim preuzeo Petrović koji je stavio naglasak na paradoks do kojeg je došao tijekom istraživanja, a kojega u knjizi pokušava riješiti. Naime riječ je o »plesanju« *izbjegličkih* politika između dvije naizgled suprotstavljene strane – humanitarizma i sigurnosnog okvira. Drugim riječima, on pokušava odgovoriti na pitanje zašto u današnjem društvu istovremeno postoji osjetljivost prema patnjama drugih ljudi, u ovom slučaju *izbjeglica*, a u isto vrijeme postoji jak osjećaj i potreba za sigurnosnim politikama koje teže smanjenju prava tih istih koji pate. Problem leži u tome, tvrdi autor, da humanitarci pa i sam humanitarizam, unatoč svojim iskrenim težnjama da pomognu *izbjeglicama*, sadrži crtu koja nesvjesno zanemaruje prava *izbjeglica*, što se može vidjeti na recentnom primjeru Slavenskog Broda i humanitaraca koji su tamo operirali. Naime, riječ je o proturječju ponašanja – ljudi koji tamo dolaze tretiraju se

kao izbjeglice, odnosno kao nezakoniti imigranti koje nadgledaju određeni organi vlasti, poput policije, a u isto im se vrijeme pokušava pomoći. U centru te sigurnosno-humanitarne politike nalazi se *goli život*, odnosno *život po sebi*, koji Petrović tematizira kroz cijelu knjigu kao neko političko-ontološko središte suvremenih društava.

Govorništvo je ponovno preuzeo Pletenac dodajući još jedan paradoks, no ovoga puta na razini cijele Europe koja leži na tezama slobode protoka ljudi, novca, robe itd., ali i na tezi o suživotu različitih ljudi i njihovih kultura, dok u isto vrijeme gura politike zatvaranja prema strancima, odnosno biva isključiva prema ljudima koji dolaze u Europu bilo na način da ih etiketira kao lopove i ljenčine koji žive na račun neke države ili pak kao radišne ljude koji otuđuju posao domaćim ljudima. Ista je situacija i u Kanadi i Americi, tvrdi Pletenac.

Nadovezujući se na Pletenca, Petrović je objašnjavao sintagmu *postmodernog biopolitičkog humanitarizma*. Pojavljuje se u njegovoj knjizi, a označava dijagnozu trenutnog društvenog stanja koje u sebi sadrži tri vrijednosti: potraga za blagostanjem kao primarnim ciljem društvenog djelovanja, sigurnost i središnja uloga života po sebi kao političko-ontološko središte. Ovdje Pletenac daje odličnu primjedbenu humanitarizmu tvrdeći da, iako se pomaže azilantima na način da ih se opskrbljuje s hranom, smještajem ili nekim drugim potrepštinama, postoji neki oblik političko-ontološkog zatvaranja upravo zbog same politike azila i migracija koje se ne mogu promatrati odvojeno. Takav pristup rezultira nepoželjnošću imigranata unutar već utemeljene zajednice. Ništa drugačije ne tvrdi ni Petrović tvrdeći da je Europa, odnosno dominantni Zapadni narodi, nastala na temelju isključivanja, a ne na temelju uključivanja i tolerancije. Na temeljima isključivanja ne leži samo Europa nego i sam humanitarizam koji na svojstven način isključuje imigrante iz dominantnog modela djelovanja društva. Naravno, ne može se poreći da humanitarno djelovanje pomaže, tvrdi Petrović, ali je to isključivo uvijek u partikularnoj sferi djelovanja, dok u široj sferi dodatno stigmatizira izbjeglicu kao izbjeglicu.

Radi predstavljanja knjige koja je trebala uslijediti nakon tribine Paralelni svjetovi, sama tribina bila je skraćena i donekle požurena. Unatoč tome, posjećenost je bila i više nego odlična, što pokazuje zainteresiranost publike za danas aktualne fenomene izbjeglica, migracija i azila na ovim prostorima, ali i šire.

Augustin Kvočić

Treći Regionalni studentski simpozij društvenih i humanističkih znanosti »Identitet slobode – sloboda identiteta«

Regionalni studentski simpozij društvenih i humanističkih znanosti održan je u Splitu po treći put od 6. do 7. listopada 2016. godine. Organizatori skupa bili su Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu i Hrvatsko filozofsko društvo. Uz generalne pokrovitelje Studentski zbor Sveučilišta u Splitu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu te Studentski zbor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu u pokroviteljstvu simpozija sudjelovali su i Turistička zajednica Grada Splita te Atlantic grupa d. d. Temom simpozija »Identitet slobode – sloboda identiteta« otvoren je prostor raspravama o problemima koji su oduvijek zaokupljali pažnju društvenih i humanističkih znanosti, problemima koji su poglavito aktualni u našoj suvremenosti.

Na simpoziju je sudjelovalo četvero pozvanih predavača, petnaest studentskih izlagača te mnogi zainteresirani slušači, koji su uz izlagače sudjelovali u živim i interesantnim raspravama. Organizatori ovogodišnjeg simpozija smanjili su broj izlagača da bi produžili vrijeme za raspravu, čime su težište postavili na plodonosne diskusije potaknute priopćenjima profesora i studenata.

Simpozij je pozdravnim riječima otvorio predsjednik organizacijskog odbora Ivan Peović. Nakon njega, skupu se u ime programskog odbora obratila njegova predsjednica Gabrijela Bašić, a u ime Studentskog zbora Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu njegova članica Milena Radović. Konačno, skup je pozdravio i Mislav Kukoč u ime Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, doktorskog studija na istom fakultetu, Hrvatskog filozofskog društva i FISP-a.

Prvo izlaganje održao je pozvani predavač Sulejman Bosto s Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu na temu »O sporu naturalizma i filozofije duha: između determinizma i slobode«. U njemu je izložio raspravu Jürgen Habermasa u kojoj se problem slobode sagledava s one strane krajnje razdvojenosti između apsolutnog determinizma i bezuvjetne slobode. Time je pojam slobode u sebi zadržao element prirodnosti, a individua sklad svoje mentalne i somatske sastavnice. Nakon njega, izlaganje naslovljeno »Kakvu slobodu predstavlja liberalna demokracija?« održao je Zoran Kurelić s Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. U njemu je izložio fundamentalne elemente liberalizma, ukazavši pri tom na njihove izvore i konzekvence. Pri tom je naveo i uzroke snažnog prezira prema idejama liberalizma u našem društvu.

Prvo studentsko izlaganje održao je Valentino Findrik iz Zagreba na temu »Jastvo i sloboda u svjetlu Kierkegaardove dijalektičke antropologije i Schelerove fenomenologije duha«. Uz pomoć antropoloških učenja te dvojice autora, Findrik je ukazao na podudarnost granicâ slobode s granicama jastva. Sljedeće izlaganje naslovljeno »Fodorova teorija mentalnog sadržaja« održao je Marko Delić iz Splita. U njemu je izložio Fodorov pokušaj izbjegavanja problema disjunkcije na kojeg nailazi kauzalna teorija, ukazujući pri tom i na neke nedostatke navedenog pokušaja.

Sljedeću sesiju otvorio je Ivan Rak iz Splita izlaganjem pod naslovom »Što nam genetika može reći o nama?«. U njemu je doveo u pitanje herderovsku koncepciju čvrstog utemeljenja narodnog identiteta, pri čemu je naglasio neodrživost nacionalističkih predrasuda. Uslijedilo je izlaganje Mirjane Crnković iz Osijeka naslovljeno »Plessnerovo shvaćanje uloge i identiteta« u kojem je izložila važnost koju društvena uloga ima u izgradnji identiteta individue. Sesiju je zaključila Ana Ćurčić iz Splita izlaganjem naslovljenim »Cyber identitet(i)« kojim je prikazala probleme na koje nailazi konstruiranje identiteta u vremenu u kojem važnu ulogu igraju masovni mediji i *cyber* prostor.

Nakon pauze, pozvano je predavanje održao Boran Berčić s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci na temu »Nacionalni identitet«. Izlaganje se kretalo oko pitanja: jesu li nacije socijalne konstrukcije? Premda je određenje nacije kao konstrukta privlačno iz više razloga, postoje i značajni prigovori toj tezi, koji streme k određenju nacije kao predmeta neovisnog o našem mišljenju. Berčić je stoga u svom izlaganju odredio snagu i domašaje kako realističkih, tako i konstruktivističkih argumenata o navedenom problemu.

Posljednju sesiju prvog dana simpozija otvorio je Marko Sičanica iz Osijeka s izlaganjem naslovljenim »Odnos filozofije i teologije u misli Martina Heideggera«. U njemu je pomoću preispitivanja Heideggerove misli ukazao na neke dodirne točke filozofije i teologije koje postoje usprkos njihovoj razdvojenosti. Uslijedilo je izlaganje Brune Dronjića iz Osijeka pod naslovom »Dvostrukost Fichteova razumijevanja slobode – sloboda kao 'prvo apsolutno bezuvjetno načelo' i sloboda kao povijesni događaj«. U njemu je ukazao i na određenja temeljnih pojmova Fichteove filozofije, koji su nezaobilazni u njegovu određenju slobode.

Drugi dan simpozija započeo je pozvanim predavanjem Anite Lunić s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu naslovljenog »Odnos identiteta i sloboda: otvorena pitanja«. Izlaga-

nje je postavilo težište na određenje identiteta kao političke kategorije od osamdesetih godina 20. stoljeća nadalje. Izlagačica je pri tome naglasila probleme formiranja nacije putem rata i ideologizacije rata te ih je konkretizirala na primjeru formiranja hrvatske nacije u nedavnoj prošlosti.

Sljedeću sesiju sačinjavala su četiri studentska izlaganja. Prvo izlaganje naslovljeno »Dalmatinske komune u vidu Machiavellijevе republikanske filozofije; zajednica i sloboda« održao je Ivan Peović iz Splita. U njemu je navedenu temu prikazao služeći se historio-geografskim analizama i ranim statutima Splita, Poljica i Dubrovnika. Uslijedilo je izlaganje Mislava Čaljušića iz Zagreba na temu »Identitet kao proces; Osvrt na etnički identitet« u kojem je izrazio povezanost pojma identiteta s procesualnim određenjima kulture i etničnosti, pozivajući se pri tom i na analize Frederika Bartha. Nakon njega, izlaganje pod naslovom »Dioniz o slobodi« održao je Ivo Alebić iz Zagreba. U njemu je izložio shvaćanje slobode koja se ne temelji na suzdržavanju i potiskivanju nagona. Sesiju je zaključila Renata Busatto iz Splita s izlaganjem naslovljenim »Reprezentativnost formiranja identiteta u opusu ORLAN«, u kojem je prikazala način na koji navedena umjetnica propituje konstituiranje pojedinčeva identiteta.

Prvo od posljednjih četiriju studentskih izlaganja na simpoziju održao je Dino Rušinović iz Splita pod naslovom »Što je sloboda bez odgovornosti?«. U njemu je navedenu temu prikazao služeći se djelima širokog spektra istaknutih modernih teoretičara da bi došao do zaključka da su sloboda i odgovornost neodvojive kategorije u sklopu iste paradigme humanosti. Potom je Jure Ivić iz Splita održao izlaganje pod temom »Sloboda i determinizam kroz oči Humea i Sartrea«, ističući pri tom neke sličnosti koje postoje u teorijama te dvojice filozofa. Uslijedilo je izlaganje Petra Gabrića iz Zagreba naslovljeno »Lingvistika i slobodna volja: U kojoj je mjeri jezik arbitraran?«, u kojem je principu arbitrarnosti suprotstavio teze lingvističkog naturalizma, služeći se psiholingvističkim eksperimentima Vilayanura S. Ramachandrana. Posljednje izlaganje na skupu održao je Dražen Rastovac iz Rijeke, naslovivši ga »Demokracija, hegemonija većine?«. U njemu je posebno istaknuo problem dvostruke društvene marginalizacije manjinâ unutar samih manjina.

Nakon svih navedenih sesija uslijedile su konstruktivne i bogate rasprave u kojima je aktivno sudjelovala većina sudionika. S obzirom na to da su ciljevi ovog skupa bili približavanje rješenjima problema vezanih uz slobodu i identitet, razvijanje argumentirane rasprave te atmosfere suprotstavljanja i uva-

žavanja različitih mišljenja iz širokog spektra društveno-humanističkih disciplina, možemo zaključiti da je on ispunio svoju svrhu. Na temelju rezultata triju do sada održanih *Regionalnih studentskih simpozija društvenih i humanističkih znanosti*, možemo očekivati da će i sljedeći splitski simpozij biti organiziran na visokoj razini te budućim organizatorima možemo zaželjeti uspješan rad na ovom perspektivnom projektu.

Josip Guć

Obilježavanje Svjetskog dana bioetike

U Vijećnici Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, dana 19. listopada 2016. godine, po prvi je puta u Hrvatskoj obilježen Svjetski dan bioetike. Prigodni program u trajanju od 12:30 do 16:30 sati organizirala je *Hrvatska podružnica UNESCO-ove Katedre za bioetiku (Croatian UNESCO Chair Unit in bioethics)* pri Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U sklopu programa održano je nekoliko predavanja uz prateće rasprave, zatim debata u kojoj su sudjelovali studenti Pravnoga fakulteta, Filozofskoga fakulteta, Medicinskoga fakulteta i Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a potom su održane i dodjele nagrada za doprinos razvoju bioetike u Hrvatskoj.

Pozdravnim govorom, program skupa otvorio je prodekan Pravnoga fakulteta Jasenko Marin, obilježivši tako UNESCO-vu, u tom trenutku aktualnu, temu pod nazivom *Ljudsko dostojanstvo i ljudska prava*. Nastavno na to, održano je uvodno predavanje Sunčane Roksandić Vidličke (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu), ujedno i voditeljice Hrvatske podružnice UNESCO-ove Katedre za bioetiku, koja je u svome predavanju okupljene podsjetila da je 19. listopada 2005. godine UNESCO objavio Deklaraciju o bioetici. Deklaracija utvrđuje njezin odnos sa znanošću i ljudskom slobodom, pri čemu najvažniju premisu čini interes pojedinca.

Nakon uvodnoga predavanja, održana su predavanja o temi »Aktualni problemi u hrvatskom medicinskom pravu i bioetici«. Prvo predavanje održao je prorektor Sveučilišta u Zagrebu Ante Čović (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu/Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku), pod nazivom »Integrativna bioetika – suvremeni

izazovi«, u kojemu je ukratko opisao povijest bioetike i integrativne bioetike. Sljedeće predavanje održao je Jozo Čizmić (Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu) na temu »Razvoj medicinskog prava u Hrvatskoj« koji je zaključio kako je hrvatsko zdravstvo u krizi, posebice zato što mu nedostaju stručnjaci u medicinskom pravu, a zbog čega je pozvao na promjene. Posljednje predavanje održala je Velinka Grozdanić (Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci) pod nazivom »Bioetika i osobe s duševnim smetnjama«, posebno istaknuvši da je trenutni Zakon o osobama s duševnim smetnjama problematičan jer ograničava prava takvih osoba.

Sljedeće izlaganje imala je Iris Goldner Lang (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu) na temu »Bioetika i europsko pravo«. Govorila je o međuodnosu bioetike i Europske unije. Posljednje predavanje trebala je održati Ksenija Turković (Europski sud za ljudska prava, Strasbourg) na temu »Bioetika, ljudsko dostojanstvo i Europski sud za ljudska prava«, no zbog spriječenosti je njezino predavanje otkazano.

Konačno, dodjeljivanjem UNESCO-ve nagrade Anti Čoviću za postignuća i doprinos u području bioetike te promocijom knjige *Hrestomatija Hrvatskoga medicinskog prava* (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2016.) koju su održali Vlado Jukić, Sunčana Roksandić Vidlička i Ana Borovečki, uz moderaturu Hrvoja Jurića, zaključen je prvi dio programa.

Drugi dio programa započeo je studentskim debatama na temu »Ljudsko dostojanstvo i ljudska prava: prava nerođenog djeteta« na kojima su sudjelovali studenti Filozofskog, Pravnog, Katoličko bogoslovnog i Medicinskog fakulteta.

Uvodnu riječ imao je Vladimir Blagaić (Klinička bolnica »Sveti Duh«, Zagreb) koji je iznio dva slučaja iz hrvatskih bolnica na temelju kojih su formirane debate. U prvom slučaju radilo se o 'nepitanom djetetu' koje je rođeno s oštećenjem mozga iz razloga što je majka odbila preporuke liječnika vezane uz porod. U drugom slučaju radilo se o majci koja je zanemarivala liječničke preporuke i postupke na temelju osobnih uvjerenja, što je prouzročilo težak porod: život majke i djeteta bili su ugroženi, liječnički tim iscrpljen, a otvorilo se pitanje troškova. Nakon iznošenja ovih slučajeva započele su studentske debate. Važno je za istaknuti da je organizirana debata bila pokaznog karaktera bez pobjednika, a njena funkcija bila je razložiti odabranu temu iz različitih perspektiva. Studenti u debatama nisu zastupali svoje stavove, nego su predstavljali organizacijski odabrane »stavove« ovisno o timu u koji su bili uključeni.

Prva pokazna debata vodila se na temu »Je li dobrobit nerođenog djeteta važnija od prava majke?«. U njoj su sudjelovali Valentina Cikojević, Domagoj Dananić, Janko Havaš, Lidija Knorr, Lena Kuzmanović, Jadrana Marelja, Maša Mazalin, Mislav Mikac, Roni Rengel i Maja Vejić. Prvi tim debate simulirao je poziciju da je dobrobit djeteta važnija od prava majke. Nerođeno dijete nije pravni subjekt pa se iz tog razloga nigdje ne postavlja pitanje o njegovoj zaštiti. Istaknuta je važnost edukacije i stav o tome da se ne radi samo o autonomiji volje jer se žena ne može isto ponašati prije i za vrijeme trudnoće iz razloga što njene odluke utječu na dijete. Drugi tim simulirao je poziciju da bi pravo majke trebalo biti ispred dobrobiti nerođenog djeteta jer se, u suprotnom, dovodimo u situaciju u kojoj ograničavamo i diskriminiramo ženu zbog promjene njenog stanja. Žena je pravna osoba i trebala bi imati prednost nad djetetom koje je u potenciji. Društvo si ne smije dopuštati pretvaranje žene u objekt moralnog i etičkog odlučivanja jer time ograničava njenu autonomiju i oduzima pravo na samoodržanje i svjesno postupanje prema svom tijelu. Isto tako, problematično je i nametanje obaveza, savjeti su dobrodošli, ali samo nametanje obaveza može biti problematično i u pravnom sustavu opasno. Postavlja se pitanje početka majčinstva, tj. u kojem trenutku govorimo o odnosu majka–dijete, a do kojeg trenutka govorimo o odnosu žena i ženino tijelo, tj. plod ženinog tijela. Briga o plodu je na ženi i spada pod njenu autonomiju, dok je briga o djetetu briga o rođenom organizmu, dakle, govorimo o dva različita odnosa. Naglasak je na ženinom svjesnom, razumskom odlučivanju o svom tijelu i na tome da se ženi zbog njenog promijenjenog stanja ne smiju nametati obaveze te ograničavati prava makar i privremeno.

Druga debata vodila se na temu »Smije li liječnik tijekom poroda staviti prava nerođenog djeteta ispred prava majke?«. U debati su sudjelovali Marin Golubović, David Jakovljević, Luka Janeš, Ana Juzepović, Petra Lištica, David Martić, Luka Perušić, Boren Petrincec, Luka Poslon i Stjepan Šikoronja. Prvi tim simulirao je poziciju da prava nerođenog djeteta treba staviti ispred prava majke i govorio je o tome kako je liječnikova dužnost očuvati kvalitetu djetetovog života te da je ono također pacijent kojega štiti Zakon o zaštiti pacijenata. Isto tako, naveli su kako majka u vrijeme poroda nije u mogućnosti racionalno razmišljati pa je zbog toga liječnikova dužnost, kao stručne osobe, odluka o dobrobiti djeteta. Drugi tim simulirao je tezu prema kojoj prava majke treba staviti ispred prava djeteta te da trudnica ima pravo odbiti neki medicinski postupak. Medicinsko oso-

blje dužno je u potpunosti ju informirati, ali ona donosi konačnu odluku, a ne liječnik.

Nakon debata uslijedila je dodjela nagrada za najbolje studentske eseje koji su se pisali na temu »Bioetika, ljudsko dostojanstvo i ljudska prava«. Prvu nagradu za najbolji esej osvojio je Karlo Mikić, student Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, s radom na temu »Dostojanstvo nedostojno razuma: analiza i kritika teorijskog utemeljenja ljudskog dostojanstva«. Drugu nagradu osvojio je Karlo Kožina, student Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, s radom na temu »Zaštita dostojanstva: postoji li eugenika u postupku medicinski potpomognute oplodnje?«. Nagradu za treće mjesto podijelili su Valentina Cikojević, studentica Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, s radom na temu »Pravo na život«, i Marin Golubović, student Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, s radom na temu »Bioetika, ljudsko dostojanstvo i ljudska prava«. Njihovi radovi bit će objavljeni u studentskoj sekciji časopisa *Jahr – Europski časopis za bioetiku* izdavača Katedre za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci i Dokumentacijsko-istraživačkog centra za europsku bioetiku Fritz Jahr Sveučilišta u Rijeci. Završno, predstavljen je plakat koji su dizajnirali studenti Pravnog fakulteta za natjecanje u organizaciji UNESCO-a, koji postavlja pitanje: »Ako imamo pravo na bolan život, bismo li trebali imati i pravo na bezbolnu smrt?« Događaj je bio zaključen izlaganjem Svetlane Paramonove (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu; NEWFELPRO projekt »Bioetika i kazneno pravo«) na temu *Uloga Europskog suda za ljudska prava u postavljanju standarda za zaštitu ljudskih prava*.

U završnom osvrtu sudionika i posjetitelja skupa zaključeno je da se ovakav tip događaja u okviru razvoja bioetičke scene i promicanja bioetičke senzibilnosti mora ponoviti, te da se s obzirom na ostvarene rezultate može biti ponosan na ovakav tip obilježavanja bioetičkog značaja u svijetu.

**Lidija Knorr
Ivana Kovačić**

Peti Međunarodni bioetički simpozij *Integrativna bioetika – društveni i ekološki problemi zdravlja*

U organizaciji Bioetičkog društva u Bosni i Hercegovini, uz potporu Humanitarno-karitativne organizacije »Kruh svetog Ante« Franjevačke provincije Bosne Srebrene, kao i Franjevačkog samostana »Sv. Ante« i Franjevačke teologije u Sarajevu, u Sarajevu je održan dvodnevni V. međunarodni bioetički simpozij *Integrativna bioetika – društveni i ekološki problemi zdravlja*. Simpozij je organiziran u suradnji sa Znanstvenim centrom izvrsnosti za integrativnu bioetiku i Hrvatskim bioetičkim društvom. Simpozij je održan 21. i 22. listopada 2016., a sudjelovalo je 30 znanstvenika raznorodnih znanstvenih područja: filozofije, medicine, sociologije, teologije, islamskih nauka, šumarstva, komunikologije, prava, agronomije i sporta, kao i različitih svjetonazorskih uvjerenja i habitusa. Ovaj je skup tako još jedan dokaz da bioetika svojom inter- i trans-discipliniranošću, pluriperspektivnošću te integrativnosti, stvara most i mostove jednih k drugima. Sudionici su došli iz regionalnih država – Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije. Hrvatsku su znanstvenu (i) bioetičku zajednicu predstavljali Robert Doričić, Lidija Gajski, Hrvoje Jurić, Ivica Kelam, Marko Kos, Amir Muzur, Iva Rinčić, Luka Perušić, Matija Mato Škerbić i Marko Tokić, čime je Hrvatska, uz Bosnu i Hercegovinu, bila i najzastupljenija od prisutnih zemalja.

Simpozij je otvoren uvodnom riječi Predsjednika Bioetičkog društva u Bosni i Hercegovini Dalibora Balliana sa Šumarskog fakulteta u Sarajevu, a pozdravne su riječi održali Hrvoje Jurić ispred Hrvatskog bioetičkog društva i Zoran Todorović ispred Bioetičkog društva Srbije.

Radni dio simpozija bio je podijeljen u šest različitih sesija, a otvoren je izvrsnim izlaganjem Hrvoja Jurića pod naslovom »Medicinski, filozofski i socijalni aspekti psihoterapije«. Jurićeva je namjera bila tematiziranje epistemologijskih, (bio)etičkih i političkih aspekata psihoterapije, uz uzimanje u obzir toga da je psihoterapija podjednako određena medicinom, filozofijom i društvenim okolnostima. Naime, ako psihoterapija podrazumijeva liječenje nečije psihe i/ili održavanje nečijeg psihičkog zdravlja te ako se zdravlje smatra prvenstveno predmetom medicine, onda stanje i buduće perspektive psihoterapije zavise od suvremene krize medicine. S druge strane, ako se psihoterapija bavi posebnom vrstom zdravlja, tj. psihičkim zdravljem te ako je psiha, tradicionalno, predmet filo-

zofije, onda je psihoterapija nužno povezana s filozofijom, bilo da se radi o filozofijskom promišljanju temeljnih pojmova psihoterapije ili o filozofijskoj kritici moderne paradigme psihologije/psihijatrije. Sjecišta medicine i filozofije na tlu psihoterapije sugeriraju nam da društvena dimenzija psihoterapije također igra važnu ulogu u utvrđivanju njezinih okvira, ciljeva i praksi.

U prvoj su sesiji, uz Jurića, sudjelovali i Samuela-Kata Beškeš, Selma Karačić Berbić te Dalibor Ballian i Hojka Kraigher. Sestra je Samuela-Kata Beškeš u izlaganju »Utjecaj društva i ekoloških čimbenika na zdravlje djece« iznijela neke zaključke temeljene na vlastitim iskustvima iz rada u psihijatrijskoj klinici u Sarajevu, na Odjelu dječje i adolescentne psihijatrije, o tome kako današnja djeca već u ranom uzrastu obolijevaju od različitih i vrlo nejasnih bolesti čije uzroke, prema njenom mišljenju, današnja medicina nije u mogućnosti otkriti. Selma Karačić Berbić izlagala je o jednom od gorućih ekoloških i zdravstvenih pitanja – stvaranja fenomena gradske klime ili »toplinskog otoka«, pod naslovom »Čovjek i urbano zelenilo«. Riječ je o fenomenu koji nastaje u velikim gradovima zbog upijanja sunčeve energije u zgradama i asfaltiranim površinama te zbog dodatne topline proizvedene industrijom, povećanim prometom, grijanjem, hlađenjem ili nedostatkom zelenih površina. Glavni uzrok urbanog efekta jest modifikacija zemljišta u vidu asfaltiranja putova, izgradnja prometnica, građevina i sl. Pored toga, visoke temperature u gradskim sredinama tijekom ljetnih mjeseci povećavaju potrebu za klimatizacijom prostorija, što rezultira povećanjem CO₂ i ostalih zagađivača. S druge strane, rad je analizirao metode i tehnike introdukcije biljnih elemenata u umjetno okruženje s ciljem postizanja zdravijeg i ugodnijeg ambijenta u urbanim zonama. Dalibor Ballian predstavio je projekt Lifegenmon u radu »Da li je potrebno razvijati sustav monitoringa genetske raznolikosti šumskog drveća u Bosni i Hercegovini?« kojeg je izradio u suradnji s Hojkom Kraigher. Predstavljeni projekt razvija složeni sustav praćenja genetskog diverziteta šumskih vrsta na području Dinarida, čije bi metode trebale biti prihvaćene (i) kroz zakonsku legislativu u zemljama na cijelom potezu od južne Njemačke do Grčke.

Drugu je sesiju otvorio veoma zanimljiv rad Sandre Radenović naslovljen »Ko to tamo seče, ko to tamo ruši? – integrativna bioetika i ekološka etika«. Autorica je predstavila dva primjera biocida u Republici Srbiji (sječice platana u Beogradu i 600-godišnjeg hrasta u selu Savinac) popraćenih neuspješnim građanskim inicijativama sprječavanja istih.

Autorica se potom posvećuje građanskim pokretima koji bi se mogli okarakterizirati kao ekološki (Kragujevac bez GMO, Udruženje predsjednika skupštine stanara iz Niša i Inicijativa Ne da(vi)mo Beograd), razmatrajući njihove karakteristike u kontekstu ekološke etike i integrativne bioetike s krajnjim ciljem odgovaranja na pitanje zbog čega protesti protiv sječe platana i hrasta nisu bili masovni. Potom je Ivica Kelam izložio aktualnu temu genetičkog modifikiranja hrane u radu »Utjecaj novih tehnika genetičkog modifikiranja na okoliš i zdravlje«. Autor je istaknuo da su se u posljednjih nekoliko godina razvile nove tehnike genetičkog inženjeringa biljaka za proizvodnju hrane. Ove se tehnike zovu tehnike za genetičko uređivanje, ali biotehno-loška industrija i Europska komisija koriste pojam *nove tehnike oplemenjivanja biljaka*, čime zapravo želi naglasiti da nije u pitanju kod javnosti omraženi klasični genetski inženjering, nego različiti oblici tehnika genetičkog inženjeringa: tehnike genetičkog uređivanja koje uključuju, *zinc finger nucleases* (ZFN), TALENs, CRISPR/Cas, *meganucleases* i *oligonucleotide-directed mutagenesis* (ODM), cisgeneza, intrageneza i sl. Autor je upozorio na to da postoje rizici i nepoznanice povezane sa svakom od ovih novih GM tehnika. Istaknuo je da nije bilo pouzdanih procjena implikacija na biološku sigurnost ovih tehnika i sugerirao da tako nametnute od strane korporacija i patentirane predstavljaju potencijalnu opasnost za okoliš i zdravlje ljudi te stoga ne mogu biti rješenje za budućnost poljoprivrede. Marko Trajković u »Ljudsko dostojanstvo kao mesto susretanja prava i bioetike« govorio je o ljudskom dostojanstvu kao nosećoj točki bioetičkog područja. Budući da bioetičko područje stoji nezaštićeno bez pravne normative, onda se dostojanstvo mora pojaviti i kao noseća točka pravnog područja. Međutim, problem se ne može razriješiti samo verbalno, što je kroz niz dokumenata već učinjeno, nego se mora uzeti ontološki, kao osnov sveg života pa i pravnog. Naposljetku, Zlatan Delić u svom se izlaganju »Zdravlje, bolest i kultura u postmodernom dobu: prilozi iz medicinske sociologije, bioetike i arheologije medicinskog opažanja« bavio velikom povijesnom transformacijom zdravlja i bolesti, odnosno preobražajem života velikog broja pojedinaca i zajednica s ciljem promišljanja i razvijanja jedne manjinske perspektive u razumijevanju zdravlja i bolesti. Radi se o perspektivi koja, za razliku od dominantnog biomedicinskog modela, polazi od relacijski definiranog skupa biopolitičkih, kulturoloških i društvenih utjecaja na zdravlje i bolest.

Treća sesija započela je izlaganjem Roberta Doričića »Smjernice na putu k stvaranju bio-

etičkih standarda – primjeri dobre prakse«. Na temelju primjera dobre prakse koja promiče održivi razvoj neprofitne organizacije *The Natural Step*, autor predstavlja paradigmatički okvir koji treba uzeti u obzir prilikom kreiranja budućih bioetičkih standarda lokalnih zajednica. Uzimajući u obzir specifičnosti triju sjevernojadranskih jedinica lokalne samouprave u svome je izlaganju analizirao njihovu primjenjivost. Lidija Gajski, na već uobičajeno zanimljiv i intrigantan način, izložila je vrlo aktualnu i iznimno važnu temu »Zdravstvena reforma – prijedlog koji nije privukao pozornost«. Gajski se fokusirala na troje hrvatskih liječnika koji su napravili analizu slabosti i teškoća vezanih uz razne aspekte postojećeg zdravstvenog sustava i suvremene medicine te su razradili mjere za njihovo prevladavanje. Na tom je temelju ponuđen prijedlog sveobuhvatnog i korjenitog preustroja i rekonceptije zdravstvenog sustava i medicine u Hrvatskoj. Temeljna je značajka takve reforme zdravlje kao javno dobro u čijem je središtu isključivo interes pacijenta – uspješno i racionalno liječenje i prevencija bolesti. Autorica je istaknula da bi se s postojanjem političke volje ova reforma mogla lako implementirati. Kao posljednje izlaganje sesije, Nada Mladina i Devleta Hadžić razmatrali su kakva je to »Dvojna uloga dječjeg ljekara i medicinskog profesionalca«. Autorice su se pitale o profesionalnosti liječnika kada se nađe licem u lice s neizlječivom bolesti kod djeteta, o iznevjerivanju očekivanja i izbjegavanju laži ili istine? Prema autoricama, takve dileme imaju svoju znanstvenu i emocionalnu težinu te traže bioetičko propitivanje.

Četvrtu sesiju otvorilo je efektno izlaganje Aleksandre Raičević »Lažna socijalizacija – uticaj društvenih mreža na zdravlje pojedinca«. Raičević je upozorila na niz komunikoloških problema suvremenog čovjeka, prvenstveno na to da je postao kao i njegovi uređaji: kratak, (ne)jasan i uniforman, a komunikacija se svodi na *stickere*, emotikone i kratke riječi. Rijetko zaista razgovara, a konstruktivna komunikacija gotovo da i ne postoji, što čovjeka vodi u najveću usamljenost ikad. Samim time, čovjek ne uspijeva ni približno ostvariti svoj potencijal. Na kraju izlaganja autorica je postavila pitanje o tome ne gubi li čovjek, gubeći svoje osnovne karakteristike, primat nad tehnologijom? Orhan Jašić i Saudin Gobeljić pripremili su izlaganje »Bolest i zdravlje u tradiciji muslimana«. Jašić je predstavio pojmove zdravlja i bolesti iz rakursa muslimanske tradicije, kao i njihov suodnos prema životu. Napravio je i eksplikaciju navedenih pojmova u *konstitutivnoj tradiciji* odnosno *Qur'anu* i *sunnatu*, kao i u značajnijim djelima misleće tradicije

muslimana. Pritom je ukazano i na značaj integrativne bioetike i njenog pluriperspektivnog, multidisciplinarnog i transdisciplinarnog pristupa tijekom razrade bioetičkih problema zdravlja i bolesti, naročito kroz dijalog teologije, filozofije i liječništva. U radu »Bioetika u palijativnoj i nezi terminalno obolelih«, Zoran Todorović i Dragana Protić govorili su o konceptima individualne i kolektivne odgovornosti, kao i njihovu utjecaju na bioetičke temelje i perspektive palijativne njege i njege terminalno oboljelih. Prilikom analize navedenih koncepata s praktične točke gledišta, tj. u odnosu spram medicinske prakse, referirali su se na niz relevantnih autora: Kempfa i Rendtorfa (Deklaracija iz Barcelone 1998.), Peter Singera (o globalnoj odgovornosti) te Isabel Baker (o »efektu slučajnog promatrača«). Sesiju je zatvorio Sulejman Bosto izlaganjem »Determinizam vs. sloboda: domašaji i teškoće scijentističkog naturalizma«. Bosto se referirao na kritičku raspravu Jürgena Hebermasa koji (na pozadini suvremenog prodora u bioznanostima, biogenetici, eugenici itd.) problematizira »izazove scijentističkog naturalizma«. U novim se znanstveno-tehnološkim okolnostima i moćima restituira i/ili dogmatizira empiristička paradigma znanja i znanosti, odnosno događa se radikalno »naturaliziranje ljudskog duha«. Ovaj naturalistički prodor u objašnjenju i tumačenju prirode i čovjeka otvara pitanje granica naturalističkog reduccionizma. Bosto taj prodor problematizira u relaciji dvaju kauzaliteta, naime, kauzaliteta prirode (na temelju kojega konstituira determinističku paradigmu) i kauzaliteta slobode (koji u obzir uzima društveno, historijski i kulturno, to jest »intersubjektivno ustrojstvo duha« i njegovu relativnu autonomiju).

Marko Kos otvorio je petu sesiju temom »O znanstvenom reduccionizmu i orijentacijskom znanju«. U zanimljivom izlaganju, autor je razmotrio problem primata prirodne znanosti u izgradnji životnog svijeta te utjecaj »uporabnog znanja« na živo, kao i njegovu materijalnu podlogu – »životonosno«. Oslonio se na Jürgena Mittelstraßa i njegovu filozofsku kritiku nekontroliranog znanstvenog razvoja. Kos postavlja pitanje »kome« pripada izvorna funkcija izgradnje svijeta i možemo li je reducirati na tehnološko-znanstvenu sliku svijeta. Polaganje »prava na istinu«, na čemu inzistira spomenuti tehnološko-znanstveni konstrukt, diskreditira i ograničava druge perspektive i oblike mišljenja, otvara prostor za raspravu o modernim oblicima znanstvenog reduccionizma te njegov utjecaj na okoliš, zdravlje i opstanak/reprodukciju kulture. »Specifičnosti vremena u kojemu živimo« naslov je izlaganja koje je održao liječnik Anton Lisec. Autor je iznio svoje viđenje institucije

katoličkog braka nabranjem grijeha protiv »Božje zamisli«: abortus, rastava, predbračni i izvanbračni spolni odnosi, umjetna oplodnja, stvaranje netočnih definicija itd. Tvrdi da su prozване prakse pojedine narode dovele »pred ponor biološke propasti«. Amir Muzur i Iva Rinčić održali su intrigantno izlaganje »Čeif kao bioetičko pitanje«. Istaknuli su iznimnu složenost pojma čeifa, gledano bilo definicijski i interpretacijski, bilo povijesno, sociološki i kulturološki. Polazeći od premise da je čeif odrednica bosanskog tradicionalnog mentaliteta, autori su čeif razmotrili s javnozdravstvene i bioetičke perspektive. »Fenomen karameta« u svom su izlaganju ispitali Samir Beglerović i Edin Dedić. Autori su istaknuli da se radi o nadnaravnim djelima koja je Bog podario svojim poslanicima da bi mogli dokazati istinitost svog poslanstva (npr. dar liječenja neizlječivih bolesti). Ta su djela, počasti ili kerameti, potvrda Božje sve-moći te istinitosti misije Njegovih poslanika, ali i znak da su ljudi kod kojih se pojavljuju postigli visok stupanj duhovnog uzdizanja i moralnog savršenstva.

Posljednja sesija krenula je izlaganjem »Problem dopinga unutar etike sporta W. J. Morgana« Matije Mate Škerbića. Škerbić je predstavio W. J. Morganov pokušaj prevladavanja prijepora unutar diskursa filozofije i etike sporta između dviju suprotstavljenih perspektiva u gledanju na doping u sportu: esencijalista koji traže zabranu svih vrsta dopinga i libertarijanaca koji smatraju da bi doping trebalo u potpunosti dozvoliti. Morgan predlaže treći put selektivne prohibicije koji je nazvao T.E.D. (*Treatment-Enhancing Distinction*). Njegova perspektiva kulturalno-socijalnog historicizma inklinira dosizanju jasne distinkcije između onoga što čini »treatment« sportaša za postizanje sportske vrsnosti od neprihvatljivih »pojačavatelja sportskih performansa«. U egzemplarnom smislu, kao paradigmatске prihvatljive tretmane apostrofira steroide i amfetamine, a kao nedozvoljene supstance beta blokatore. U iznimno zanimljivom predavanju, Marko Tokić izložio je temu »Integrativna ishrana – Hipokratov pojam liječništva«. Tokić je istaknuo da, prema Platonu, svrha Hipokratova liječništva nije u izlječenju bolesnika od bolesti, nego u osvjetavanju tijela, što se ostvaruje ispravnom ishranom. Liječnik bi trebao savjetovati ljude o promjeni načina života te poticati na istraživanje svojega tijela i specifičnih tjelesnih stanja s obzirom na razdražljivost, svade, nemire i strahove. Nasuprot takvog liječništva nalazi se liječenje temeljeno na lijekovima. Autor hipokratski postupak liječništva promišlja i problematizira s (bio)etičkog motrišta, naime kao odnos liječništva i ishrane koji uključuje

i pitanje korisnosti lijekova za zdravlje. Na samom kraju, radni dio simpozija zatvorio je Luka Perušić veoma zanimljivim izlaganjem »Gaia princip, biopolitički super-organizam i integrativna bioetika«. U izlaganju je Perušić razmotrio hipotezu Gaia principa nastalu 1970-ih (Lovelock, Margulis), koja se s rastom dokaza o samoregulativnosti biosfere pokazala valjanom u blažim varijantama izvorne postavke, te njen antipod nazvan Medea princip. Perušić ističe da se sabranost zatvorenih i otvorenih sustava (Bertalanffy) biosfere može razumjeti kao samoregulativna izgradnja interaktivnih odnosa organizama i okoline – inter-aktivnost svjetova (Uexküll), gdje ipak ostaje otvorenim preispitivanje biti tako utvrđene zbilje organizama. Postavio je pitanje o tome kakvi bi se zaključci, imajući u vidu odnos Gaia–Medea principa, mogli povući s obzirom na hipotezu o biopolitičkoj transformaciji čovjekovistvenog sustava unutar biosfere (Foucault–Lenke–Hardt–Negri–Mbembe–Esposito–Butler–Agamben) i problema konstituiranja super-organizma bespovratnog hipertehnoprogresivnog nihilizma branjenog idejom post-doba. Posebno se osvrnuo na problem kako i zašto se u cjelokupnosti ovih odnosa pojavljuje fenomen integrativne bioetike. Ishodišnu točku Perušić iznalazi u hipotezi o integrativnoj bioetici kao primjerenoj manifestaciji čovjekovih potreba u ovako utvrđenoj shizmi između čovjekovog biopolitičkog svijeta i cjelokupne biosfere, te ujedno i kao primjerenog pristupa razrješavanju shizme.

Organizatorima valja čestitati na iznimno uspješno organiziranom i provedenom simpoziju kojime se obratila pozornost na niz vrijednih i aktualnih tema, istraživanja i inicijativa koje nadilaze teorijske i uske znanstvene okvire. Ujedno, ovaj mali jubilej simpozija dokazuje da se bioetika nastavlja etablirati u Bosni i Hercegovini te se svakako možemo veseliti i budućim simpozijima i susretima.

Matija Mato Škerbić

Znanstveni skup »Pavao Vuk-Pavlović: život i djelo. Povodom 40. godišnjice smrti«

Povodom četrdesete godišnjice smrti filozofa Pavla Vuk-Pavlovića, u njegovu rodnom gradu, Koprivnici, 10. studenoga 2016. održan je znanstveni skup pod naslovom *Pavao Vuk-Pavlović: život i djelo*. Organizatori skupa bili su Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Koprivničko-križevačke županije, Hrvatsko filozofsko društvo i Muzej grada Koprivnice, a skup je održan u Gradskoj vijećnici Grada Koprivnice. Na početku skupa prisutne je pozdravio Franjo Tomić, voditelj Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Koprivničko-križevačke županije te je prigodnim govorom o životu i djelu Pavla Vuk-Pavlovića otvorio skup. Na skupu je nastupilo sedam izlagača koji su nastojali prikazati različite aspekte Vuk-Pavlovićeve djelovanja i podsjetiti na širinu njegova misaonog obzora te teme kojima se on bavio.

Prvo je izlaganje održao Mislav Ježić (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) pod naslovom »Pavao Vuk-Pavlović: filozofije i svjetovi«. Pokušao je dokučiti različita promišljanja Pavla Vuk-Pavlovića o razlozima zbog kojih prilikom traženja filozofije nalazimo samo mnoštvo različitih filozofema, a ne jedinstvenu filozofiju, i to usprkos tomu što se na Zapadu redovito govori o *filozofiji*, a ne o *filozofijama*. Za razliku od egzaktnih znanosti, koje su primjenjive, koje rastu postupno te se kontinuirano sve više približavaju pojedinačnim istinama svojega područja, filozofija se, u nizanju novijih sustava, ne dovija postupno istini, nego stalno iznova vodi na izvore, temelje i pretpostavke saznatljiva svijeta, vraća se u dubinu i počinje iznova. No to, prema mišljenju Vuk-Pavlovića, ne znači da filozofija nije realna, ukotvljena u zbiljnosti i jedna od najsvesnijih ljudskih djelatnosti. Pluralizam u zapadnoj filozofiji rijetko je bio predmetom promišljanja, ali je to odavna u većoj mjeri bio u nekim drugim filozofskim tradicijama, primjerice, u indijskoj filozofiji, kojoj su neki zapadnjački povjesničari filozofije osporavali uopće da je filozofija, što iz perspektive Pavla Vuk-Pavlovića nije bio valjan argument.

Sljedeće izlaganje bilo je »Filozofijsko naslijeđe Pavla Vuk-Pavlovića« Ivane Zagorac (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), koja je dočarala širinu tema i područja filozofije kojima se bavio Vuk-Pavlović. Poznati su, naime, uz filozofijske studije, i njegovi

pjesnički radovi te prijevodi. Unutar filozofije, Vuk-Pavlović je posebno bio zainteresiran za filozofiju odgoja i estetiku; mnogi njegovi radovi bavili su se problemima vezanima uz odgoj i obrazovanje, umjetnost i estetički odgoj. Osim u tekstovima o odgoju, trajna po-traga za autentičnošću otkriva se i u njegovim radovima o ljubavi, moći, politici, religiji, kulturi, zajednici, filozofiji, kao i u njegovoj poeziji.

S izlaganjem »Povijest u djelima Pavla Vuk-Pavlovića« nastupio je Ivan Peklić (Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Koprivničko-križevačke županije, Križevci). Kroz različite članke u kojima je Vuk-Pavlović promišljao povijest iz različitih kutova, izlagač je pokazao da su mnogi problemi rješivi. Tako je, nakon provedene analize, ustvrdio da je vidljivo da je Vuk-Pavlović u svojim filozofskim tekstovima koristio povijesne događaje da bi potvrdio svoje filozofske teze. Također je istaknuo, na Vuk-Pavloviće-ovu tragu, da je povijesno pamćenje važno za pokretanje napretka.

Izlaganje Davora Balića (Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku), naslovljeno »Vuk-Pavlovićevi zapisi o Kantu i njegovu nauku«, započelo je tvrdnjom da Vuk-Pavlovićev opus obilježavaju studije posvećene prikazu i tumačenju misli pojedinih filozofa kao što su Anselmo Canterburyjski, Thomas Hobbes, Benedikt de Spinoza, Jean-Jacques Rousseau i Đuro Arnold, a da nije napisao ni jedan tekst koji bi u cijelosti bio posvećen Immanuelu Kantu. Međutim, u svojim djelima nerijetko se očitovao i o nauku tog njemačkog filozofa. Vuk-Pavlović je, dakle, u svojim djelima ponudio i prosudbe, tumačenja te prikaze Kantovih stavova, na temelju čega se može zaključiti da je itekako bio dobro upućen u sadržaj Kantovih djela te da je njegove zapise pažljivo čitao, zaključio je Balić.

Da je interes Pavla Vuk-Pavlovića za različite teme i područja bio širok složio se i Pavo Barišić (Institut za filozofiju u Zagrebu; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu) u svome izlaganju »Filozofija politike Pavla Vuk-Pavlovića«. Zanimljivo je to da Pavao Vuk-Pavlović nije napisao posebnu filozofiju politike, ali je politika svejedno ostala jedno od središnjih pitanja koja je razmatrao u više svojih djela. Razmatranje Vuk-Pavlovićevih pogleda na politiku polazi od njegova širega usustavljenja filozofije kulture. Barišić je napomenuo da je Vuk-Pavlovićev odnos spram politike bio vrlo kompleksan. S jedne strane, on pred nju postavlja velike zahtjeve i očekivanja. S druge strane, u njezinoj logici uočava podre-

đenost moći, pod svaku cijenu proglašujući načelo »razvij moć« kao jedini bezuvjetni imperativ političkoga morala. Proučavajući Vuk-Pavlovićeve članke iz područja filozofije politike, sam je Barišić kao istraživač povijesti hrvatske filozofije imao potrebu jasno naglasiti da strogo odvaja nečiji filozofski opus od političkoga djelovanja. Naglasio je da je i sam tako postupio i prije četvrt stoljeća kada mu je u ruke došao neobjavljeni Mikančev rukopis predavanja koja je držao na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu, tzv. *Uvod u filozofiju povijesti*. Tako je rekao: »Nisam naravno prešutio njegovu ideološku zabludjelost i pripadnost pogubnoj totalitarnoj ideologiji fašizma. Ali i danas smatram da je vrijedno bilo pred oči javnosti iznijeti i objaviti knjigu njegovih filozofskih predavanja.« Izlaganje je Barišić završio s riječima: »Kada je o mojim idejnim nazorima riječ, tada samo mogu kazati da sam uvijek osuđivao sve totalitarne ideologije. U tom pogledu, moj je životni nazor inspiriran idejnim vrelima Vuk-Pavlovića i njegovim geslom da su 'progonjeni bolji i plemenitiji od progonitelja'.« Ljudska su sloboda i dostojanstvo najviše i univerzalne vrednote, a svaka ideologija koja ih poništava zaslužuje osudu, zaključio je Barišić.

Mario Kolar (Sveučilište Sjever) kroz svoj je istraživački pristup obradio temu »Civilizacijski pesimizam u Vuk-Pavlovićevim pjesmama«. Nastojao je pokazati da je, za razliku od filozofskog ili znanstvenog, pjesnički diskurs Vuk-Pavlovića bio podatniji za izražavanje određenih spoznaja, konkretnije, za obračun s naličjem vlastite suvremenosti, čime je bio okupiran dobar dio njegova pjesništva. Tako je izlagač ustvrdio da smo svjedoci ne samo da su pojave koje Vuk-Pavlović kritizira u svojem pjesništvu prisutne i danas, nego su poprimile još strašnije razmjere.

Zadnje izlaganje na skupu održao je školski učenik Pavla Vuk-Pavlovića, Radomir Videnović (Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu). Njegovo izlaganje nosilo je naslov »Pavao Vuk-Pavlović kao učitelj«. Videnović je, vrlo nadahnuto, nastojao donijeti dašak vremena u kojemu je, kao student, drugovao s Vuk-Pavlovićem, te dočarati kako je i na koji način doživljavao učitelja. Rekao je da je učitelj duhovni vodič koji vrši utjecaj i daje poticaj te se nikad ne može zaboraviti. U duhu Vuk-Pavlovića, Videnović smatra da je pedagogija, kao teorija, filozofska disciplina te da je ona most prema budućnosti, odnosno da etički usmjerava i pokušava pokazati što je čovjek, a još više što bi čovjek trebao biti.

Mira Matijević

Tribina »Bogumilstvo. Dobro protiv zla«

Dana 15. studenog 2016. u Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića u Zagrebu održano je predavanje i predstavljanje bogumilskog učenja pod nazivom »Bogumilstvo. Dobro protiv zla«. Sudionici su bili četvero članova bogumilskog centra u Zagrebu koji riječi svoga poslanja nisu htjeli podrediti osobnom imenovanju.

S obzirom na to da je bogumilstvo od svog osnutka u 10. st. na prostoru današnje Makedonije predstavljalo herezu u kršćanskom učenju, a status se do danas nije promijenio i smatra ih se sektom, predavanje je otvoreno pozivom na izbjegavanje provokacija te sudjelovanjem u pjesmi-molitvi preuzetoj od mučenika sibirskih logora. Referirajući se na globalnu političku situaciju s kulminacijom u Siriji, ali i na svakodnevne probleme beskućništva, koje naročito teško postaje zimi, molitvu su uputili svim ljudima u teškom stanju. Predavanje je bilo strukturirano u 4 tematske cjeline: »Zoroastrijski korijeni bogumilstva«, »Dolazak Zlatnog doba«, »Razdvajanje dobra i zla« i »Bogumilska duhovna praksa«; a uvod u argumentaciju činila je pjesma Maka Dizdara koja dočarava kritički stav bogumilstva spram kršćanske religije (ali i drugih religija stroge hijerarhije):

»Kakvo to lice čudno vidim, na svetoj stolici?
Kakvo to lice vidim, na stolici Petra i Pavla?
To lice sveto, obraz je kleti – samoga dijavla«.

Prema riječima predavača, bogumilstvo je njima samima najteža tema za predstaviti jer su sustavno brisani tragovi, zapisi i ostavština bogumila, ponajviše od strane vodećih religija. Zbog lomača i inkvizicije nemamo originalnih knjiga niti svitaka. Kada definiraju bogumilstvo, bogumili kažu da je ono: »Dobrota kakve nema niti na zemlji, niti na niskim nebesima – bezgranična; apsolutna.« Takvu narav bogumilstva može se otkriti jedino neposredno iz riječi bogumila, dok je proučavanje bogumilstva na temelju zapisa inkvizitora »suludo« i »nepošteno«. Problem je u tome što se inkvizicijski spisi tretiraju kao »jedini izvori«. Originalno bogumilsko učenje dolazi od proroka, pomazanika ili čak luđaka. Etimološki, bogumil je drevna slavenska riječ koja znači *milica*, *miljenka*, *nevjesta*. Iz toga izvode: »djevičanska nevjesta boga«. Etimologija riječi *bogumil*, stoga, ukazuje na shvaćanje bogumilskog života kao »bogoženištva nebeske majke i bogonevješćenja nebeskog oca«. Radi se o braku s onim božanskim, a taj se brak ogleda u primanju svih bića u svoje srce.

Bogumili su prema svojoj kozmologiji dualisti, a do diobe dolaze etičkim razdvajanjem *dobra* i *zla*, međusobno potpuno isključivih opreka u apsolutnom smislu. Taj dualizam ima svoje korijene u Zaratustrinim proročanstvima na temu porijekla zla na Zemlji i mogućnosti života u apsolutnom dobru. Odgovor na ta pitanja nalaze se u perzijskom panteizmu, otkrivenju o dobrom bogu (Ahura Mazda) koji nema nikakvog doticaja sa zlom te otkrivenju o zlom duhu (Ahriman). Iz ta dva principa izvode se, prema istom principu dualizma, daljnje karakteristike, od kojih su ovom prigodom posebno htjeli naglasiti dvije: 1. što karakterizira dobrog boga (Ahura Mazdu) jest njegova narav stvoritelja, prema kojoj on rađa iz sebe samoga, a što je protivno biblijskoj genezi iz *praha* i *gline*. Takvo stvorenje, koje nastaje iz samog dobrog boga, također je savršeno stvorenje kao što je i stvoritelj; 2. karakteristika dobrog boga je to što je on uvijek istina, oslanja se na istinu i prema istini ga se spoznaje. Oprečno tim karakteristikama definira se zlodus (Ahriman) koji: 1. uništava, stvara smrt i sve smrtnne stvari koje kao takve propadaju i trunu; 2. očituje se kao laž, poznaje se po laži i oslanja se na laž. Karakteristično je za bogumile, kao i za veliku većinu duhovnih usmjeritelja, pretpostavka pada čovjeka iz nekog prvotnog, uzvišenog, svetog i »dobrog« stanja. Bogumili ovdje iznose konkretno zadnjih 7 500 godina kao period u kojemu se ne razlikuje dobro od zla, pa čak i tvrde da je zlo dospjelo na mjesto dobra. Onog prvotnog, »dobrog« čovjeka karakterizira duhovna savjest, a u svijetu u kojem vlada zlodus i njegova lažna predstava teško je uskladiti duhovnu savjest jer mjerila nema: »Trebamo mjeru duhovne savjesti, poput kamertona«, istaknuli su bogumili. Razdvajanje dobra i zla zaključuju usporedbom učenja sv. Augustina koji po pitanju ljudskih stvari kaže »sve je grijeh«, dok bogumili čovjeka vide kao »tajanstvenog poremećenog boga«.

Dio o položaju žene u bogumilstvu prezentirala je ženska pripadnica s ciljem pojačavanja utiska svečanog, slobodnog i jednakog položaja koje žena zauzima u bogumilstvu za razliku od masovnih religija koje su u najvećoj mjeri strogo patrijarhalne. Tako je za srednjovjekovne bogumile od posebnog značenja bila »Škola Marije Magdalene«, bezgranične ljubavi, a kao glavni problem ističe se »kult Jahvea« koji je degradirao žensko biće već knjigom postanka prema kojoj je ne samo čovjek bezvrijedan jer je produkt »praha i gline« nego je onda žena u još nižem hijerarhijskom stupnju s obzirom na to da za svoj uzrok ima tek to i takvo »glineno rebro«. »Kršćanski Elohim mrzi čovjeka, a kako onda neće mrziti rebro«, istaknuo je jedan bogumil.

Predavači su se kritički osvrnuli i na progone vještica, šaljivim tonom komentirajući da su vještice najbolje žene prisjećajući se Marije Jurić Zagorke, premda, naravno, u tim i takvim progonima, kao što je poznato, nije bilo ničeg šaljivog. Bogumilstvo je po pitanju odnosa muškarca i žene izuzetno napredno još od srednjeg vijeka jer postulira jednakost, a i danas je njihovo viđenje ravnopravnosti spolova poticajno upravo zbog umjerenosti koju sadrži, pa tako upućuju i na opasnosti neobuzdanog feminizma koje samo želi zamijeniti položaje, ali ne i ukinuti model neravnopravnosti. U bogumilstvu konačno žena ima 3 ravnopravne, svete uloge: majke, kćeri i sestre.

Pred kraj tribine temom su postale duhovne prakse bogumila. Za cilj imaju postizanje sredstva kojim bi čovjek dospio u čistinu svoga duha, pa se ta praksa odvija u dva koraka, negativnom – *očišćenje* – i pozitivnom – *poboženje*, odnosno *prosvjetljenje*. U izvođenje duhovnih praksi ulaze brojni činovi: molitve, kupanja u svetom izvoru, klanjanja, post, hodočašća itd.. Oštro se naglasilo da ni jedan taj čin ne smije postati zapovijed jer tada predstavlja tek: razgovor, tjelovježbu, dijetu, izlet itd., i gubi sveti smisao. Rutina udaljava čovjeka od njegove istine. Istina je bitna karakteristika »dobrog boga«.

Bogumilstvo, zaključuju, postoji diljem svijeta, u vidu sekta svih drugih religija, a temelji se na direktnoj vezi sljedbenika s bogom. Takve poznatije prakse su: budizam, katarizam, sufizam, kabala i mnoge druge. I premda se u bogumilstvu da naslutiti određena mjera degradiranja čovjeka koju imamo i u drugim vjerovanjima, a tvrdnje da je cijeli svijet koji poznajemo apsolutna laž i otpad navode na pitanje o tome odakle uopće ideja »dobrog boga« i kakve onda on veze s nama ima, za razliku od religija koje recikliraju znanje »mrtvog boga« na način da stalno govore o prošlosti, uvijek u onom »Bog je rekao«; bogumilstvo nosi riječ »život, ovdje, sada i uvijek prisutnog boga« koji uvijek doziva, a nije okamenjen i okovan prošlošću.

Bernard Špoljarić

Predavanje Stephena Priesta »Is Physics Fundamental?« povodom obilježavanja Svjetskog dana filozofije

Povodom obilježavanja Svjetskog dana filozofije, u organizaciji Katedre za ontologiju i filozofiju povijesti Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 17. studenog 2016. organizirano je predavanje Stephena Priesta (Senior Research Fellow, Oxford) na temu »Is Physics Fundamental?« (»Je li fizika fundamentalna?«). Predstavljanje je započeo Hrvoje Jurić, pročelnik Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Obrazložio je okupljanje povodom obilježavanja Svjetskog dana filozofije, a Marija Selak, docentica na Katedri za ontologiju, detaljnije je predstavila samog predavača prije nego što mu je predala riječ.

Priest je pred punom dvoranom započeo predavanje s tvrdnjom da postoje dvije vrste fizike: klasična i kvantna. Prvi dio predavanja započeo je objašnjavanjem svijeta klasične fizike koji je materijalan. Logičkim slijedom klasična fizika zaključuje da je jedino materija istinita tj. da postoji. Ono što nema fizičku manifestaciju ne postoji. U potpunome kontrastu tome, čini se, Priest tvrdi da postoji svijest i da postoji očita razlika između onoga što bismo mogli nazvati materijalizmom klasične fizike i svijesti. Dok klasična fizika odlično pretpostavlja i dokazuje fizička svojstva neke manifestacije, ne zna od kuda početi s dokazivanjem svijesti ili što čak ona jest. Očito je da bez postojanja svijesti ne bismo bili svjesni sebe, tj. ne bismo mogli reći »Ja jesam«, nego bismo bili, što sugerira klasična fizika, objekt koji je, osim samome sebi, iz tuđe perspektive samo meso.

Osim problema svijesti, postoji i problem slobode, tj. sa slobodnom voljom otvara se pitanje postoji li ona uopće. Jedno je to od temeljnih filozofskih pitanja na koje još uvijek nije definitivno odgovoreno. Klasična fizika nudi determinizam. Njime se tvrdi da je sve odlučeno, da sve ima svoju svrhu i put, tj. kozmološku uzročno-posljedičnu vezu. Ako to uzmemo kao istinitu tvrdnju, ostali smo bez mjesta za slobodnu volju koja je čista antiteza determinizmu kao takvome. »Sve što sam napravio, mogao sam i ne napraviti«, kaže Priest, »i to je čista manifestacija slobodne volje«.

U kontekstu fenomena vremena, objašnjavao je Priest, klasična fizika ne prepoznaje prošlost, sadašnjost i budućnost. Izuzev psihološkog aspekta preko kojega se prepoznaje prije i poslije, u sućini vlada realitet sadašnjosti jer sve što se događa, događa se sada

– i nakon što se dogodi, događa se sada. To je tzv. Heraklitov pogled. Izuzev toga, postoji samo budućnost i prošlost jer nema vremena da se nešto dogodi u sadašnjosti jer je sadašnjost u vječnoj vremenskoj kretnji. Svi koncepti klasične fizike bazirani su na objektu i objektivnosti bez subjektivnosti promatrača tj. individue. Pitanje jest, nastavlja Priest, dokazuju li ovi fenomeni da klasična fizika nije fundamentalna jer nema načina da ih objasni, a opet moguće je da su ti sami fenomeni iluzija jer su bazirani na svijesti koja sama po sebi može biti iluzija.

U pitanje je doveden i sam razlog egzistencije svemira. Zašto je vidljivi svemir materijalan i zašto smo mi materijalni ako se od materije sastoji 1 % svega što jest? Zašto je svemir došao u postojanje umjesto da nije? Na ta pitanja pokušava odgovoriti kvantna fizika od trenutka kada ju je utemeljio Max Planck s otkrićem kvanta i od tog trenutka kvantna fizika počela je preuzimati ulogu klasične fizike kao fundamentalne.

Kvantna fizika je pokazala da, kaže Priest, živimo u svijetu informacija gdje informacija poprima oblik materije i može biti gdje god u vremenu i prostoru i istovremeno na više mjesta i vremena, što ne odbacuje fundamentalnost klasične fizike fizika nije fundamentalna, nego možda materija nije fundamentalna. Priest je na to spomenuo dvije glavne interpretacije kvantne fizike. Prva je kopenhaska teorija koja nalaže da na kvantnu mehaniku utječe subjektivno mišljenje, druga je *manyworlds* interpretacija koja nalaže da će u jednom od svjetova čestica proći jednom pukotinom, a u drugom paralelnom svijetu ona će proći kroz drugu pukotinu koja poništava ulogu svijesti, za razliku od kopenhasko teorije, i opet vraća determinizam klasične fizike.

Predavanje je završeno plodnom raspravom i pitanjima gostiju. Razgovaralo se o temama teorije struna i teorije sprežavanja, panpsihizma, manjkavosti obiju teorija te o principima neodređenosti od Anaksimandra do Heisenberga. Nakon predavanja očit je jedan zaključak: nakon nekoliko tisućljeća istraživanja i proučavanja nismo ništa bliži ključnom shvaćanju samih sebe i naših pozicija od pračovjeka.

Kristian Peter

Otvorena rasprava »Radanje njemačkog idealizma« povodom promocije knjige *Razvoj Fichteova jenskoga sustava transcendentalne filozofije u kontekstu pokantovskih rasprava Ljudevita Frana Ježića*

Dana 24. studenog 2016. u knjižnici Filozofskog fakulteta u organizaciji Kruga mladih urednika *Filozofskih istraživanja* i Udruženja studenata filozofije održana je otvorena rasprava »Radanje njemačkog idealizma«. Povod rasprave bila je promocija knjige Ljudevita Frana Ježića *Razvoj Fichteova jenskoga sustava transcendentalne filozofije u kontekstu pokantovskih rasprava*. Osim autora, na raspravi su sudjelovali Igor Mikecin s Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te Kristijan Gradečak, doktorand s Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Na samom početku rasprave moderator Luka Perušić naznačio je da je fundamentalna ideja ovakvog tipa predstavljanja knjiga povezivanje mladih i starijih naraštaja filozofa, umrežavanje udruga za koje ne postoje razlozi razdvojenosti, te promicanje filozofske komunikacije kroz razgovor o filozofskim problemima, a ne jednosmjernim predstavljanjima.

Mikecin je vlastito izlaganje zapodjenu stavom da je slom klasičnog njemačkog idealizma nepromišljena filozofska dijagnoza, a potom se referirao na Schellingov metaforički iskaz o nerazumijevanju Fichtea, o »munji koja je za trenutak pomaknula umove, ali jednako munjevito i nestala«. Nadalje, govorio je o Ernstovu iskazu da je slom idealizma uzrok svjetske krize te o Heideggerovu odgovoru da je dotična formula na neki način štit kojim se pokriva slabost duha. Naglasio je da dotično doba nije bilo doraslo bivanja na dostatnom intelektualnom nivou da ga prihvati kao kručijalnost, prepuno nemoći da se zadrži u domeni spekulativnog. Mikecin sugerira da bi se umjesto sintagme »slom idealizma« trebalo koristiti sintagmu »slom realiteta«, što potkrepljuje tezom o unutrašnjoj krizi filozofije koja uzmiče pred scijentizmom. Navodi i da je Engels u pismima Marxu rabio izraz »klasična njemačka filozofija«, referirajući se na Langeovu misao o materijalizmu kao opreci idealizmu, uz kritičku opasku o percipiranju idealizma kao spiritualizma. U nastavku izlaganja Mikecin se dotaknuo pitanja njemačkog jezika u komparaciji s romanskim jezicima, pritom navodeći da je njemački jezik imao privilegiranu mogućnost za oblikovanje istinske filozofije te dodajući da i sama povijest nužno mora biti filozofijski povijesna dok je

sam klasični njemački idealizam povijesni događaj filozofije *par excellence*. Tijekom izlaganja, Mikecin je, između ostalog, naveo i distinkciju između dogmatičkog i kritičkog idealizma, primjer Fichtea kao pomirbe idealizma i realizma, primjer Hegela koji razliku i identitet pojmi u misaonoj fuziji te Schellinga kao spajatelja identiteta realnog i idealnog. Svoje dugotrajno izlaganje okončao je spekulativnim, kauzalno-znanstvenim hodom: filozofija = znanost = sistem = idealizam.

Nakon Mikecina nastupio je Kristijan Gradečak, zapodjenuvši vlastito izlaganje informativnim zborom o kauzalitetu Ježićeva i vlastitog filozofskog razvoja koji traje još od studentskih dana, te naglasivši da je potrebna poprilična doza hrabrosti i volje za ulaženje u filozofijski vrtlog zvan klasični njemački idealizam, nakon čega je sa žalom spomenuo da gotovo nitko od kolega iz generacije izuzev njih dvoje nije pošao idealističkim putevima. Napomenuo je i činjenicu da je Ježićevo djelo pisano disciplinirano, kao da je pisano u Njemačkoj, koncizno i sažeto, te je potom dodao kako je potrebna iznimna misaona hrabrost da se u Fichteu promatra vrijeme. U nastavku izlaganja napominje da nam se Fichte nanovo počinje objavljivati te da ne smije biti kutak svijesti koji nije pretresen, za što nam Fichte daje precizne upute. Fichte nam je, napominje Gradiček, nanovo rastvorio ponor filozofije koju je Kant zatrpao. Gradečak je izlaganje dovršio Fichteovim zahtjevom da filozofija bude znanost, što je smetalo Schellingu, te upečatljivom mišlju da filozofija nije izvana već u nama samima.

Posljednji je za katedru stupio autor spisa, Ljudevit Fran Ježić, te se stao zahvaljivati mentoru Mikecinu na sjajnom mentorskom navođenju i instruiranju. Nadalje, ponovio je ranije izrečeni Gradečakov stav o neophodnoj razini hrabrosti potrebnoj za dubinsko bavljenje klasičnim njemačkim idealizmom te je svečano naglasio da je Immanuel Kant »živa misao«, neprestano aktualna. Kant je, tvrdi Ježić, položio temelje filozofijske znanosti, u opreci s tradicionalnom metafizikom kojoj to nije uspjelo, nastojanjem da se filozofija uobliči u sustav koji nije odvojen od svijeta. Naglasio je da je protiv stajališta izoliranog idealizma i da je za istinsko epistemološko koordiniranje te je pritom valjano istaknuo da je stvarnost u našoj svijesti takva kako je ona može shvatiti, ali napominje da su ti pojmovi idealni u transcendentnom smislu. Naveo je zgodnu misao o tome da kod Kanta ne znamo ništa o tome »što smo stvar po sebi«. Fichte je, nastavlja Ježić, obožavao Reinholda, prvog Kantovog predavača, te Reinhold, Jacobi i Schulze, ostali Kantovi predavači, dobivaju po poglavlje u Ježićevu djelu. Ježić ukazuje

na činjenicu da je centralna vodilja djela bila istraživanje odnosa filozofa i njihove uzajamne konstelacije nasuprot očekivanoj analizi samih djela, što njegov spis čini posebnim. Nadalje, Ježić je uveo zahtjev za razdvajanjem Kanta od ostale velike idealističke trojke naglašavajući da je Fichte, u odnosu na Kanta, omogućio razvoj Schellinga i Hegela. Dotaknuo se i spora oko panteizma, navodeći da Spinoza ima sustav i temelj dok ga Kant nema, te da je Spinoza uzor za Schellinga i Hegela, ali donekle i Fichtea. Van-serijsku važnost u Fichtea Ježić uočava pri njegovu razmatranju pitanja o tome kako se može doći do onog neuvjetovanog. Izlaganje okončava, prema vlastitom uvjerenju Fichteovim ključnim mišljinama, od kojih ističem onu da ako je jastvo sadržaj jastva, onda Ja postavlja Ja, a što postavlja apsolutno jastvo, a moralni zahtjev postavlja zahtjev da jastvuujemo vlastito jastvo, dok nas svijest o Ja uzdiže do apsoluta.

Dotičnim zborom Ježić okončava seriju izlaganja nakon čega je zapodjenuta rasprava s publikom. Napominjem da je dvorana bila izuzetno dobro popunjena »gladnima« klasičnog njemačkog idealizma i filozofske rasprave, što budi nadu u to da ingeniozni klasični njemački misaoni blijesak još uvijek polučuje eros za izučavanjem u 21. stoljeću, a što budi nadu u očuvanje klasičnog kontinentalnog filozofijskog duha kojem nemilosrdno prijete analitičke verige zaborava.

Luka Janeš

Godišnji simpozij Udruženja studenata filozofije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu »Filozofija za suvremeno društvo«

U vremenu od 8. do 10. prosinca 2016. godine održan je tradicionalni godišnji međunarodni simpozij u organizaciji Udruženja studenata filozofije, ovaj puta imena »Filozofija za suvremeno društvo«, uz financijsku podršku Studentskog zbora Sveučilišta u Zagrebu, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Okupio je studente preddiplomskih, diplomskih i doktorskih studija filozofije sa Sveučilišta u Mariboru, Nišu, Mostaru, Osijeku, Zadru i Zagrebu. Simpozij-ska izlaganja moderirali su Luka Janeš, Lena Kuzmanović i Roni Rengel. Simpozij se odr-

žavao na drugom katu knjižnice Filozofskog fakulteta, u konferencijskoj sali.

U četvrtak, 8. prosinca u 18 sati, predsjednik Udruženja studenata filozofije Kruno Carić okupljenim je sudionicima simpozija izrije-kom zaželio uspješna i plodotvorna izlaganja te je prepustio riječ uvodničarima koji su imali raskriti vidokrug teme koju je organizacij-ski odbor uzeo za opći oslon studentskim izla-ganjima. Na sebe su jaram uvodnoga govora preuzeli Luka Perušić i Goran Sunajko, pre-davači na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pri katedrama za etiku, odnosno za povijest filozofije i on-tologiju. Već je uvodni govor predavača dao nagovijestiti pretežući interes simpozija, na-glašavajući onaj zanos koji je nužno van-aka-demski, neakademski i čak protu-akademski. Noseće težište ideje kojom su prvi moralni podstrijek predavači u uvodu simpoziju htjeli izvesti bila je sloboda, nužnost da bi filozofir-anja, filozofa i filozofije uopće bilo.

Studentski dio simpozija otvorila je Lana Lončar sa Sveučilišta u Osijeku temom »Nietz-scheovo poimanje sreće i duha« u kojem je tendirala razložiti ezoterične motive i slike Nietzscheova filozofiranja koji često ostaju nejasni ili izvrnuti do prozaičnosti nazora i stilске pretencioznosti. Također, Lončar je naglasila izmještanje razina u Nietzscheovoj filozofiji, uvodeći pritom fenomen straha od tjelesne smrti ali, s druge strane, kako nalazi kod Nietzschea, pristanak na duševnu smrt i nemoć duševorenja koji izrazom glasi »ja sam takav«: postajati drugačijim, sebetvoriti i vlastitu dušu odbacivati ne bismo li je prepo-rodili ojačanu u život, ovdje je bilo istovjetno sreći.

David Martić sa Sveučilišta u Zagrebu bio je drugi izlagač. Temom »Tehnologija kao čovje-kova ekspanzija« pokušao je natrag čovjeku, kao zanijekani ud, vratiti njegovu tehnologiju kao raspoloživu moć za održanje djelokruga na koji računa. Tehnologija ne mora biti nešto od čovjeka otuđeno i supstancijalno drugači-je, ona je u *telosu* proizvodnje za čovjeka, ne samo zato što je od čovjeka, nego i zato što je sama, razdvojena, tek slučajni, tragični i bez-telosni ugrušak u kovitlu procesnosti prirode postojanja. Tražili smo natrag bit tehnologije u oruđebitku.

Drugi blok predavanja otvorila je Ida Duvnjak sa Sveučilišta u Zadru temom »Filozofi-ja i političnost na primjeru post-dramskog ka-zališta«. Duvnjak je apstrahirala i prezentirala bitne momente postdramskog kazališta: raz-bijanje iluzije pomoću novog odnosa prema fabuli, mjestu i vremenu kazališne predstave te drugačijeg poimanja autorstva. Ovakvo kazalište, prema Duvnjak, odgovara čovjeku

kao svjesnom i slobodnom bitku-za-sebe jer dovodi u pitanje ne njegovu sposobnost isku-šavanja tuđe situacije, nego one najvlastitije situacije.

Marko Sičanica nadovezao je u blok temu »Razumijevanje fenomena učestalosti moti-va ljubavi u suvremenoj glazbi i umjetnosti putem Spinozina i Schopenhauerova učenja o ljubavi«. Izveo je ljubav kao osjećaj vrste, kao ono neindividualno, apstrahirano kao je-dan mogući put do općenitosti i sklada – ka-kvo mora biti umjetničko djelo. Nakon uvoda u kojemu je izložio Spinozino i Schopenhauerovo poimanje ljubavi, krenuo je u anali-zu svrhe tematizacije ljubavi u umjetničkim djelima.

Zadnje izlaganje u bloku održao je Mihailo Stojanović sa Sveučilišta u Nišu strastvenim predstavljanjem »Pojave teze o kraju umetno-sti unutar Hegelovog estetičkog rasuđivanja«. Stojanović je izložio umjetnost kako se kod Hegela nalazi na putu razvoja sebesvijesti duha, kao bitno prošlu, kao onu koja ne može odgovarati najvišim metafizičkim načelima slobode. Doduše, umjetnost koja nije apso-lutno slobodna okreće se ljudskoj slobodi. Teza koju je Stojanović donio jest da svrha umjetnosti mora biti kritika društva koja biva postavljena u obranu društvene, ljudske slo-bode.

Luka Šiško sa Sveučilišta u Zagrebu otvorio je zadnji blok drugog dana simpozija. Tema izlaganja koju je odabrao izložiti bila je »Fi-lozofija kao posao«. Sudionici su mogli čuti statističke podatke o broju studenata koje primaju razna Sveučilišta na studij filozofi-je, broj predavača profesora koji na tom Sve-učilištu predaju te narav poslova koje čekaju novopečene filozofe i narav obrazovanja koje u skladu s time dobivaju. Ovdje je *telos* bio premišljanje zadaće filozofa i oblika obrazo-vanja.

Žan Škegro sa Sveučilišta u Mostaru izlagao je o pitanju koristi filozofije uz temu »Rorty o ulozi filozofa u društvu«. Teza koju je Ške-gro branio na krilima Rortyjeve filozofije jest ta da filozof mora odbaciti metafiziku i biti društveno koristan, misleći pritom na obliko-vanje metafizički osvojenih spoznaja natrag u čin koji će društvo usmjeravati na bolje – u telosu rasta demokratičnosti i napretka ljud-skog međuodnošenja. Također, spomenuti su i mogući odnosi filozofije prema znanosti-uzoru s jedne, i poeziji-uzoru s druge strane, dakle pristupi Quinea i Heideggera, da bi se završilo u izdizanju na viši nivo općenitosti gdje ove methodske opreke gube smisao i po-staju nužno društvo-tvorne.

Treće predavanje u sukcesiji zadnjeg bloka drugog dana simpozija držao je Franjo Skoko

sa Sveučilišta u Mostaru. Njegova tema bila je »Kritika suvremenog stanja bitka i sveopćeg razvoja metafizike u filozofiji Martina Heideggera i Romana Guardinija«, a unutar nje sudionici su mogli nazrijeti Heideggerov temelj za izvorno promišljanje uloge čovjeka i Guardinijevo preispitivanje uloge kršćanstva u novom dobu.

Zadnja tema dana pripala je Luki Janešu, studentu na doktorskom studiju Sveučilišta u Zagrebu. Janešova tema bila je »Filozofija kao nužni luksuz«, posredstvom koje je nastojao uputiti na činjenicu da filozofija nije elitistički intelektualni supstrat namijenjen uskom krugu izvjesne duhovne elite, nego nužna, deontička duhovna hrana za sve, opća konzumacija koja sluti epohu moralno i misaono višega svijeta. Janeš je, također, izdvojio problem hermetičnosti filozofskog diskursa koje proizvodi nazor o filozofima kao zatvorenima u svoje »bjelokosne kule« i nebitnima za društvo. Njegov nagovor želi od filozofije stvoriti neprikosnoveni intelektualni organon namijenjen za strijeljanje u meritum smisla svake pojedinačne situacije.

Prvo subotnje izlaganje izložila je Maja Vejić sa zagrebačkog Odsjeka za filozofiju na temu »Čovjek među robotima – zašto (ipak) trebamo filozofe?«. Za uvodno jutarnje predavanje Vejić je izložila dihotomije tehnike i biti, otuđenja i vlastitosti. Čovjek je biće s moći kontrapunkta, njegov pokret može biti zaustavljen u svakom trenutku ne bi li se nad njega izdignulo. Ovo pak u svrhu preosmišljanja onog dubljeg telosa koje tehnika ne može imati, a čak i da je atavizam, čini nas različitim od stroja.

Bernard Špoljarić nadovezao se temom »Filozofijsko poimanje odnosa čovjek–priroda«. Bilo je ovo metafizičko izlaganje, gdje su se pomišljali odnosi dijelova i cjeline, u duhu mereologije. Špoljarić je predstavio učenja Parmenida i Spinoze posredstvom kojih je htio doći do biti određenja prirode i do biti određenja čovjeka, gdje je završni zahtjev bio onaj čovjeka koji želi natrag u prirodu – postajući bogočovjekom.

»Subjekt humanistike u društvu znanja« bilo je ime izlaganja koje je održala Monika Ivanović sa Sveučilišta u Osijeku. Ivanović je unutar izlaganja propitivala vrstu znanja kojemu smo odani u novo doba kao čovječanstvo i problem naravi takvog znanja, potom i bit znanja kojemu je oslon producirajući subjekt. Ivanović je zahtijevala slično Janešu: društvo mora ležati na filozofski osjemenjenom tlu. Filozofija otvara put preispitivanja i kritičnosti, ona svojom biti odgaja društvo koje se zauzima za istinski boljitak svijeta.

Urška Martinc studentica je na doktorskom studiju Sveučilišta u Mariboru, a predstavila

je temu »Essentialism of species [Esencijalizam vrsta]«. Martinc je htjela učiniti odmak od morfoesencijalizma koje ne posjeduje zorni kod za zbiljsko razlikovanje vrsta. Esenciju, barem u jednom posebnom biološkom smislu, moramo tražiti u genetskom materijalu, u DNK. Unutar svoga izlaganja Urška je predstavila i osnovne informacije koje nam daje znanost genetike i upoznala s novim konceptima esencijalizma na kartografiji vrsta.

Roni Rengel sa Sveučilišta u Zagrebu držao je izlaganje imena »Otpor i estetike sebeoblikovanja«. U izlaganju je pokušao izvršiti jednu propedeutiku bioestetici i jedno nastavljanje teorije moralnog relativizma tezom o etičkim kvantima. Potonje ne daje nikakvu relativnost, nego zahtijeva višu razinu općenitosti i jedan stroži i puniji epistemski rad. Cilj izlaganja bio je predstaviti nužne preduvjete autentičnosti do koje čovjek u želji za posebitošću uvijek čezne.

Zadnje izlaganje simpozija pripalo je Ivi Alebiću sa Sveučilišta u Zagrebu koji je izlagao temu »Dionizijska filozofija u suvremenom društvu«. Alebić je odlučio predstaviti jedan specifičan arhetip pokazujući njegove moći i djelokrug, naglašavajući motive rasklikatologa života, plodnosti, rađanja, razobručenih nagona – tjelesnosti i kaosa. Također, u ovoj temi izlagač je našao plodno tlo za nagovor na vlastitost.

Nakon svakog predavanja, sudionici i posjetitelj povelj su plodne rasprave. Simpozij je bio dobro posjećen, a sudionici su bili izuzetno zadovoljni temama koje su bile predstavljene, kao i stupnjem otvorenosti skupa u zajedničkom filozofiranju. Eksplicitno je istaknuto da se ovakva oduhovljenost simpozija mora širiti i ponavljati.

Roni Rengel

Medunarodna znanstvena konferencija »Efekti primene fizičke aktivnosti na antropološki status dece, omladine i odraslih«

Na beogradskom Fakultetu sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu 10. i 11. prosinca 2016. godine održana je Medunarodna znanstvena konferencija »Efekti primene fizičke aktivnosti na antropološki status dece, omladine i odraslih«. Zahvaljujući članicama organizacijskog odbora Branki Savović i Sandri Radenović ove je godine dodana sesija humanističkih i društvenih znanosti. U sklo-

pu takvih inklinacija organizatora, na skup je pozvan Hrvoje Jurić s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu kao plenarni predavač, te je između ostalih uvedena i sekcija »Etička sporta«. Konferenciji je prisustvovalo 67 izlagatelja iz 10 zemalja (Bugarska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Finska, Grčka, Hrvatska, Makedonija, Slovenija, Srbija i Turska), a skup je bio organiziran u 10 različitih sesija s izlaganjima i 13 poster prezentacija održanih u hodu fakulteta.

Nakon uvodnih riječi predsjednice organizacijskog odbora Branke Savović i dekana fakulteta Saše Jakovljevića, čast da održi prvo plenarno predavanje imao je Hrvoje Jurić s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na temu »Life and Body, Bioethics and Sport«. Jurić je u svojem predavanju na engleskom jeziku najprije dao povijesni pregled gledanja na čovjekovu tjelesnost u filozofiji, odnosno gledanja na odnos duhovnog i tjelesnog u čovjeku, te je istaknuo kako je dominantno isticana racionalna dimenzija ljudskog bića i svojevrstan »strah od tijela«. Suvremena zapadna kultura više nije »bestjelesna kultura«, čemu su pridonijeli trendovi razvoja znanosti i tehnologije, a što pobuđuje interes humanističkih i društvenih znanosti za ljudsku biološku dimenziju. Jurić je istaknuo kako je danas prisutan cijeli niz znanstvenih disciplina koje su usredotočene na čovjekovu tjelesnost, poput fiziologije, sociologije i antropologije tijela, seksualnosti, medicine i sporta, biofilozofije, bioetike, biopolitičke teorije, studija o spolu itd. U središnjem je i završnom dijelu Jurić razmotrio trenutnu percepciju života, tijela i zdravlja u odnosu spram bioetike i sportskih znanosti. Štoviše, razmotrio je i odnos bioetike i sporta kao takvih. Inspirirajuće predavanje izazvalo je niz pitanja i bogatu diskusiju.

Nakon Jurića, plenarno je predavanje održao i Jukka Alava iz Finske na temu »Management and Education – Case Finland: from Top-down Administration Into Broad Pedagogical Leadership«, u kojoj je pokušao odgovoriti na pitanje zašto Finska ima tako velike uspjehe u međunarodnim ocjenjivanjima učenika (PISA itd.).

Po završetku plenarnih predavanja krenuo je rad u sesijama.

U sesiji »Pedagoški problemi i tjelesni odgoj« zahvaćene su teme suradnje odgojitelja, roditelja i lokalne zajednice, nove Playness pedagogije koju je razvio Milan Hosta u Sloveniji, uvjeta za tjelesni odgoj u predškolskim ustanovama u Srbiji, odnosa epistemoloških uvjerenje studenata s ciljevima i strategijama učenja, mišljenja učenika o ulogama nastavnika u tjelesnom odgoju, školsko sportskim

natjecanjima u Srbiji i Sloveniji te tjelesnoj neaktivnosti i gojaznosti osnovnoškolaca.

U sesiji »Motorički i morfološki aspekti efekata primjene tjelesne aktivnosti u tjelesnoj izobrazbi, sportu i rekreaciji« izložene su teme evaluacije motoričkih sposobnosti profesionalnih nogometaša, razlika u motoričkim sposobnostima između ženskih judo boraca i sportašica u nekim timskim sportovima, utjecaja nekih motoričkih sposobnosti i morfoloških karakteristika na rezultate u bacačkim i skakačkim disciplinama u kadetkinja, motoričke sposobnosti karatista kadetskog uzrasta i njihove razlike prema spolu, povezanosti eksplozivne snage tipa skočnosti i agilnosti, plivačke kompetencije i opaženo uključivanje studenata kineziologije u plivanje, te opća motorička obilježja rukometaša mlađih kategorija u odnosu na igračku poziciju.

Sesija »Metodički aspekti efekata primjene fizičkih aktivnosti u tjelesnom odgoju, sportu i rekreaciji« sadržavala je teme metodičkog modela za ispravljanje uobičajenih grešaka u izvođenju pluznog zaokreta, utjecaja dopunskih vježbi u treningu na razvoj skočnosti odbojkašica uzrasta 14–15 godina, utjecaja specifičnih vježbi tehnike veslanja na koordinaciju u ritmu, kinezioloških i metodičkih karakteristika Dragon Boat veslanja, zastupljenosti elemenata tehnike kod rafting timova (R6) u slalomu i osnova metodike i tehnike zaveslaja u raftingu na divljim vodama.

U sesiji »Biomehanički aspekti primjene fizičke aktivnosti« obuhvaćena su istraživanja utjecaja programa specijalnog fizičkog obrazovanja na razvoj sile stiska šake kod studentica Kriminalističko-policijske akademije, pouzdanosti izometrijskog naprezanja ekstenzora koljena pri različitim uglovima u zglobu koljena, karakteristika jačine i snage nogu natjecatelja u alpskom skijanju, kinematike trzaja kod vrhunskih dizača utega, razlika u plantarnom pritisku između ravnog, *slice* i *top-spin* servisa u tenisu te mišićne relacije sila-brzina kod četiri različita motorička testa.

»Rekreativni aspekti primjene fizičke aktivnosti« naslov je sesije koja je zahvatila radove na teme: squash – od sporta do rekreacije, razlike u stavovima o sudjelovanju u rekreativnim aktivnostima ispitanica različite dobi, sportski resursi u pograničju (općine Trgovište i Bujanovac, Pčinjski okrug), fizička aktivnost studenata FASPER-a, pregled istraživanja efekata primjene joge i povezanost ritmičkih sposobnosti i agilnosti s uzrastom i sportskim stažom kod studentica Sportske akademije »Vasil Levski« Sofija.

U sesiji »Morfološki aspekti efekata primjene fizičke aktivnosti u tjelesnom odgoju, sportu i rekreaciji« predstavljena su poduzeta istraži-

vanya o razlici morfoloških karakteristika kod djevojaka uključenih u različite estetske tjelesne aktivnosti, somatotipu, veličini i sastavu tijela odbojkašica, utjecaju nekih morfoloških karakteristika na rezultat u trčanju na 60 m kod kadetkinja, sudjelovanju u sportu nakon povrede prednjeg ukrštenog ligamenta, o razini fizičkih sposobnosti u odnosu na tjelesni status djece predškolskog uzrasta u Makedoniji i o modelu morfoloških karakteristika i motoričkih sposobnosti odbojkašica uzrasta 15–16 godina.

»Metodološki aspekti efekata primjene fizičke aktivnosti u tjelesnom odgoju, sportu i rekreaciji« tema je sesije unutar koje su predstavljeni radovi o utjecaju parametara tehničke efikasnosti na plasman članova hrvatske reprezentacije Hrvatske na Svjetskom prvenstvu 2013. godine, trendu promjene općeg pokazatelja efikasnosti šuta najboljih svjetskih ženskih rukometnih ekipa, utjecaju instrukcija na uspješnost dodavanja u kontranapadu u rukometu, taktičkoj primjeni zonskih odbrana u nogometu između ekipa Jelen super lige Srbije i Premier lige Engleske za sezonu 2015./2016., utjecaju brzine izvođenja udarca hrptom stopala na ostvarenu preciznost šuta kod mladih nogometaša, komparaciju efikasnosti procesa učenja plivačkih vještina između djevojaka i djevojčica s teorijskog i praktičkog aspekta.

U sesiji »Biomedicinski aspekti primjene fizičke aktivnosti« izlagači su predstavili pilot studiju o incidencama poremećaja menstrualnog ciklusa kod gimnastičarki, studije o stopama oksidacije supstrata tijekom vježbanja kod utreniranih i neutreniranih mladića, efektima intervalnog treninga visokog intenziteta na stopu oksidacije masti tijekom submaksimalnog vježbanja kod žena, testu plantigradnog kretanja za određivanje laktatnog praga kod biciklista, ispitivanju odnosa obima struka i visine i indeksa tjelesne mase pojedinaca iz sportskog centra te utjecaju tjelesnih tehnika u fizioterapijskom procesu povećanja mobilnosti pacijenata sa cervikobrahijalnim sindromom.

Trinaest izlagača odlučilo se za poster sesiju koja je održana u holu fakulteta i obuhvaćala je 13 radova o osobinama hipoksijskog treninga u biciklizmu, utjecaju 10-nedeljnog triatlonskog treninga na tjelesnu kompoziciju sportaša-rekreativaca, sudjelovanju mladih u sportu i faktorima koji utječu na sudjelovanje u sportu kod ovih pojedinaca, razlikama u motoričkim sposobnostima između mladih džudista i gimnastičara, povijesti i razvoju utrke na 100 m za muškarce u Bugarskoj, pulsu tijekom trenažnog opterećenja i mirovanja kao kriterija stresa i adaptacije u trčanju na srednje staze, razlikama u plućnoj funkciji

između biciklista i biciklistkinja, razlikama u nivou specifične efikasnosti crnogorskih rukometaša kontinentalne i mediteranske regije, efektima fizičke aktivnosti na mentalno zdravlje i kvalitet života starih osoba, pouzdanost mjerenja sile pri složenim pokretima u testu na motoriziranoj pokretnoj traci, morfološkim i funkcionalnim karakteristikama djevojčica pred-adolescentnog uzrasta koje se bave programiranom fizičkom aktivnošću, određivanju nivoa praga opterećenja pri trčanju kod treniranja trčanja na srednje staze.

»Društveno-humanistički aspekti tjelesnog odgoja, sporta i rekreacije« jedino je područje koje je održano u dvije sesije. Prvu je otvorio Matija Mato Škerbić, prvi doktorand iz područja filozofije i etike sporta na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (voditelj Ante Čović), izlaganjem »Etika sporta: obrisi i divizije jedne discipline«. Iznio je pionirsku globalnu analizu etike sporta kao discipline. Škerbić je nastojao utvrditi trenutno stanje u ovoj disciplini nastaloj u devedesetih godina te odrediti obrise i divizije analizom devet najcitiranijih i najutjecajnijih izdanja »Ethics of sport« različitih autora i urednika. Tako je došao do 6 polja istraživanja unutar discipline: kompeticija, varanje, poštenje ili *fair play*, doping, spol i rod te socijalna pitanja. Ukazao je na primijećene diskurzivne probleme, poput nedostatka autorskih knjiga te jasnih sveza s »općom« etikom i filozofijom, te iznio više prijedloga i smjernica za daljnji razvoj etike sporta, poput usmjeravanja prema normativnom području te istraživanju korijena etike sporta u povijesti filozofije odnosno etike. Potom je Sandra Radenović u izlaganju »Etika sporta u nastavi – potreba i izazovi« iznijela svoje istraživanje o (ne)prisutnosti ovakvog predmeta na sportskim fakultetima u Srbiji, stvarajući čvrstu argumentaciju o potrebi njegova uvođenja poradi cjelovitog obrazovanja studenata sporta, ali i sportskih profesionalaca općenito. Pritom, Radenović inzistira na interdisciplinarnosti i pluriperspektivizmu te na koreliranju sociologije morala i sociologije bioetike kao posebnih socioloških disciplina, s etikom sporta, da bi se omogućilo cjelovito sagledavanje i kritičko razmatranje brojnih moralnih problema u sportu. Usljedilo je izlaganje pod naslovo »Motivacijske razlike u smanjenju tjelesne mase u hrvanju« Hrvoja Karninčića, Maria Baića i Kristijana Slačaneca, a bavili su se moralno problematičnim situacijama naglog gubljenja težine poradi kompeticijskih probitaka u hrvanju. Kao posljednji rad u sesiji izložena je »Problematika prvih godina rada Državnog instituta za fiskulturu« autora Nikole Mijatova. Mijatov je izvršio temeljnu analizu povijesnih izvora da bi ustanovio sve aspekte i

kronologiju nastajanja. Autor je zaključio da se DIF susreo sa značajnim problemima kako u svom radu, tako i u percepciji samog fakulteta i potonje struke u »komunistički« ustrojenu društvu bivše SFRJ.

Drugu sesiju s dva izlaganja o utjecaju motivacije i motivacijske klime na bavljenje sportom u adolescenata i mladih u sportu (»Vrsta motivacije za sport kao prediktor odustajanja od sporta u adolescenciji« i »Efekti motivacione klime koju kreiraju saigrači na zadovoljstvo rukometaša mladih kategorija«) započele su Jovana Trbojević i Jelica Petrović. Slijedilo je izlaganje grupe autora (B. Pejčić, A. Orlić, D. Lazarević, I. Milanović) »Stavovi studenata Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja prema inkluziji dece sa razvojnim smetnjama u nastavi fizičkog vaspitanja« na primjerku od 221 studenta završne godine. Istraživanje je pokazalo da studenti imaju pozitivan stav spram inkluzije takve djece u nastavni proces. Mladen Marinović izložio je temu »Motivacija i osobine ličnosti vrhunskih veslačica«, a zanimalo ga je treba li se trenazni proces namijenjen za muške veslače mijenjati kod ženskih te je iznio negativan zaključak jer su karakteristike motivacije i osobine ličnosti veslačica vrlo slične veslačima. U nastavku, Marija Čolić istražila je »Odnos između pristupa studiranju i uspjeha na studijima studenata Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja« te iznijela brojčane pokazatelje potrebe kreiranja nastavnog procesa u kojemu se obeshrabuje površinski pristup studiranju, a potiče dubinski. Ana Orlić i Kaja Damjanović u radu »Pristranost ishoda u proceni kvaliteta odluke: uloga sportske ekspertize i domena odlučivanja« za cilj su istraživanja odredile ispitati sklonost pristranosti ishoda kod studenata Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja (FSFV) i Filozofskog fakulteta (FF) u dvije domene odlučivanja: sport i nesportski sadržaji. Pokazalo se da je pristranost ishoda sistematski fenomen, kojem su skloni jednako studenti i FSFV i FF, a djelovanje ishoda na procjenu kvalitete odluke moderirano je domenom odlučivanja. Na kraju, Branka Savović i Milica Ubović, izložile su rad »Diskurs uspešnog trenera: analiza govora trenera Paunovića 'Orličima' pred finalnu utakmicu na Svetskom prvenstvu 2015. za U-20«. Istaknule su da trenera pokreće implicitna filozofija, odnosno dublji i skriveni motivacijski faktori, uvjerenja i stavovi o sebi, svojoj ulozi i momčadi. Praksa pokazuje da ovakva uvjerenja trenera direktno utječu na funkcioniranje momčadi koju vodi. Analizirani govor potkrjepa je teze da uspješan trener drži na okupu cijelu momčad uz poštovanje svakog pojedinca. On je uz igrača, ali zasluge za uspjeh pripisuje isključivo igračima. U profesionalnom pak smislu,

naglašava ljubav spram sporta, uživanje u igri i želju za pobjedom bez pritiska.

Naposlijetku, u završnom osvrtu, valja istaknuti besprijeekornu organizaciju i provedbu samog simpozija kao i popratnih događanja (predstavljanja izdanja, javna predavanja itd.), uz *bona fide* komentar da bi možda ipak trebalo razmisliti o budućem davanju više vremena izlagačima, ali i slušačkom (znanstvenom) auditoriju, te pokušati izbjeći odnosno smanjiti kolizije među sesijama. Dobronamjerni komentar tek je stremljenje k uvećanju kvalitete ovog veoma vrijednog simpozija. Također, svakako treba pohvaliti i podržati davanje prostora (i) humanističkim i društvenim znanostima i njima svojstvenim razmatranjima sporta i tjelesne aktivnosti, što stvara dodanu vrijednost i obogaćenje kako »sportaškim« tako i »humanističko-društvenjačkim« strukturama, te nužna inklinacija k znanstvenoj i interdisciplinarnoj širini.

Matija Mato Škerbić

Otvorena rasprava »Izazov skepticizma« povodom predstavljanja knjige Izazov skepticizma: Utjecaj Humeove metafizike i moralne filozofije u Europi 18. stoljeća Matka Globačnika

Krug mladih urednika Filozofskih istraživanja i Udruženje studenata filozofije održali su otvorenu raspravu »Izazov skepticizma« povodom predstavljanja knjige »Izazov skepticizma: Utjecaj Humeove metafizike i moralne filozofije u Europi 18. stoljeća« Matka Globačnika. Događaj je održan 14. prosinca 2016. godine u knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Gosti susreta bili su Matko Globačnik, magistar filozofije, povjesničar i autor knjige, Marko Kos, asistent na Odsjeku za filozofiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, te Ljudevit Fran Ježić, poslijedoktorand na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Voditelji susreta bili su Luka Perušić, asistent na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, te Boris Sušnik Bolt, student prve godine preddiplomskog studija filozofije.

Voditelji su nas uveli u samu promociju knjige te nam predstavili goste koji su povelili razgovor o knjizi. Izlaganja je započeo Marko

Kos i vrijeme posvetio obrazlaganju sadržaja knjige. Prvi dio Globačnikove knjige govori o Humeovoj metafizici i moralnoj fizici u Humeovo vrijeme, a Kos je istaknuo da je knjiga je pisana za svakog čitatelja, sadrži veoma dobra objašnjenja Humeove filozofije te da je pisana uz veliku disciplinu. Nakon toga istaknuo je nekoliko zanimljivih problema kojima se Hume bavio te se posvetio kratkoj analizi navedene problematike. Kao primjere tome mogu se navesti Humeovo shvaćanje odnosa stabilnosti uma i ideje, kreiranje pojmova, prvi zakon ljudske prirode, problem otkrivanja osjetilne zamjedbe, podjela uma na impresije i ideje i njihova daljnja podjela, i uloga suosjećanja u moralnom djelovanju, uključujući i Humeovu teoriju ljubavi i mržnje.

Drugi dio knjige predstavio je Ljudevit Fran Ježić. U tom dijelu govori se o utjecaju Humeove metafizike i moralne filozofije na ostale filozofe u Europi u 18. stoljeću. Poseban utjecaj imao je na škotske, francuske i njemačke filozofe. Pohvalio je činjenicu da je u knjizi zastupljena obilna primarna i sekundarna literatura. Knjiga je pisana metodom konstelacijskog istraživanja, što znači da se ne proučava samo filozof i njegovo djelovanje nego cijeli kontekst i razdoblje u kojemu je filozof živio. Nadalje, Ježić je istaknuo problem odnosa Kanta i Humea. Kako Ježić navodi, Kant je i sam izjavio da ga je Hume probudio iz dogmatičkog drijemeža i omogućio mu oblikovanje epohalnog filozofskog prevrata. Ježić je uputio na to da Kant u spisu *Snovi vidovnjaka protumačeni snovima filozofa iz 1776. g.* pokazuje da ga je Hume potaknuo na njegov način razmišljanja. Zadnji prilog otvaranju rasprave dao je Matko Globačnik. Istaknuo je problematičnost suvremene literature koja se bavi komparacijama autora ili hipoteza bez temeljite analize svih uvjeta u kojima je misao nekog autora nastajala, a zatim se okrenuo svrsi svoga djela. U knjizi je prikazano proučavanje Humea u povijesti i bavi se Humeovim utjecajem na druge filozofe 18. st. Govorio je o tome kako je knjiga uzdrmla stare teorije te kako treba naslućivati iz prošlosti, a ne iz budućnosti. Istaknuo je da se jedan njezin dio ne može shvatiti bez drugog dijela. Posebno se osvrnuo na Humeovu razradu odnosa vjere i razuma te razuma i osjećaja. Osvrnuo se na rast Humeove popularnosti preko svojih povijesnih i političkih djela i zašto u Francuskoj nije bio prihvaćen. Objasnjavao je kako je škotski milje bio okrenut protiv Humea te je naznačio da su se njegove ideje najvjerojatnije širile u krugu prijatelja i preko prijatelja dolazile u širi krug.

Na kraju samog susreta održala se kratka rasprava u koju su se uključili prisutni, a autor je

istaknuo zahvalnost za njihov dolazak. Luka Perušić posebno je istaknuo potrebu da velika društva, poput Hrvatskog filozofskog društva, podržavaju mlade generacije intenzivnim sudjelovanjem i financijskom podrškom jer se nalazimo u generacijskom prijelazu u kojemu nastaju potentne mlade filozofske snage, što se može vidjeti prema posljednjim izdanjima biblioteke *Filozofska istraživanja*, snage o kojima će ovisiti budućnost i profil filozofije na srednjoeuropsko-jugoistočnom europskom prostoru.

Magdalena Ričko

Godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva »Čovjek u prostoru«

U Zagrebu je od 15. do 17. prosinca 2016. u prostorijama Školske knjige u Masarykovoju ulici održan simpozij »Čovjek u prostoru«. Simpozij je organiziralo Hrvatsko filozofsko društvo pod pokroviteljstvom Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. Organizacijski odbor činili su Predsjednik organizacijskog odbora Zdravko Radman, Mira Matijević i Marko Kos kao tajništvo, te članovi Krešimir Babel, Hrvoje Jurić, Luka Perušić i Marija Selak. Simpozij je bio organiziran uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, Turističke zajednice Grada Zagreba te Školske knjige. Kako je naznačeno iz programske knjižice simpozija, prostor se, kao jedan od temeljnih predmeta filozofije, izučavao još od antičkog razdoblja, a osobito je važan u suvremenoj filozofiji znanosti. Ovaj je zagrebački skup u prvi plan ipak stavio suodnos čovjeka i prostora, otvarajući time prostor za raspravu koja se velikim dijelom mogla usredotočiti i na danas aktualne teme poput: čovjek i okoliš, ljudska prisutnost u prostoru, tjelesnost i prostornost, propriocepcija, doživljaj prostora, percepcija prostora itd.

Simpozij je započeo prigodnim pozdravnim govorima i službenim otvaranjem u četvrtak 15. prosinca, da bi se potom nastavio u ritmu od po tri ili četiri kratka petnaestominutna izlaganja i s kratkom raspravom nakon svakog takvog bloka izlaganja. Skup su otvorili Predsjednik Hrvatskog filozofskog Društva Zdravko Radman, Ministar znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske Pavo Barišić te vlasnik Školske knjige Ante Žužul.

Izlagački dio simpozija otvorio je Zdravko Radman (Institut za filozofiju, Zagreb), izlaganjem naslovljenim »Prostor, predmetnost, prisutnost« u kojem je propitivao i komentirao tzv. *material engagement theory* (MET) ukazujući na neka njena ograničenja i suprotstavljajući joj pojam prisutnosti (engl. *presence*). Sljedeća dva izlaganja u nizu održali su Vanja Borš (Zagreb) i Luka Perušić (Filozofski fakultet, Zagreb); prvi baveći se »osvješćivanjem prostora i individualizacijom«, a drugi »integrativnom bioetikom prostora«. Borš je u svojem izlaganju krenuo od naglaske na povezanosti osvješćivanja prostora i individualizacije čovjeka izvođeci na kraju zaključak kako čovjek sebe kao individuu može potpuno osvijestiti tek potpunim osvješćivanjem (objektiviziranjem) prostora. Perušić je u svojem izlaganju naznačio temeljne crte bioetike prostora te osnovne dimenzije i relacije koje je potrebno ispitivati. Ponudio je ishodišni temelj za dva tipa osobnih namjera: za one koji se žele baviti bioetikom prostora i razvijati je te za one koji rezultate njene predmetne analize mogu kao korektiv i dopunu primijeniti u svojim ispitivanjima drugih fenomena.

Nakon rasprave i stanke novi blok otvorio je Sandro Skansi (Visoko učilište Algebra, Zagreb) izlaganjem o »umjetnoj neuronskoj mreži i distribuiranim reprezentacijama pojmova«. Tema kojom se bavio razmatranje je pitanja kako je moguće provesti zaključivanje s dvije premise u neuronskim mrežama. Izlagač je ponudio i razradu budućeg istraživanja razmatrajući nekoliko mogućih pristupa. »Subjektivnim, transcendentalnim, fizičkim i virtualnim simbolima prostora« u svojem se izlaganju bavio Sead Alić (Sveučilište Sjever, Koprivnica). Propitivao je ideju prostora imajući na umu povijesno napredovanje od psihološkog, jezičnog, subjektivnog prema virtualnom prostoru. Osim toga problematizirao je i jezik kao zrcalo u kojemu se ogleda čovjekovo nalaženje u prostoru. Vladimir Rismondo (Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku) obradio je »Problem definiranja prostora u zrcalnoj, grafičkoj i digitalnoj slici«. Autor se dotaknuo razlikovanja zrcalne, grafičke i digitalno generirane slike, ispitujući pritom i ulogu animacije u načinu kako definiramo pojam prostora. Posebnu pažnju poklonio je digitalnom grafičkom modeliranju koje u pod-mediju virtualnih slika oponaša fizičku stvarnost. Željko Uvanović (Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku) obradio je temu »(Bogo)čovjek u prostoru torinskog platna«. Cilj izlaganja bio je artikulirati poveznice između filozofije gnoze, Tomina evanđelja, teologije pasije i uskrsnuća te estetike prijevoda dvodimenzionalnih istobojnih *pixel/dots*

informacija različite gustoće s platna u trodimenzionalnu adaptaciju računalne grafike prema kojoj je stvoren trodimenzionalni model mogućeg izgleda tijela Isusa.

Tema izlaganja Danijela Berkovića (Visoko evanđeosko teološko učilište, Osijek / Biblijski institut, Zagreb) bila je »Konceptualne metafore prostora u biblijskim Psalmima«. Objašnjavao je kako prostorne metafore pomažu razumijevanju emocionalnog stanja psalmista ali i nekih njegovih teoloških pretpostavki. Boris Beck (Sveučilišni centar Koprivnica, Sveučilište Sjever u Koprivnici) izlagao je temu »Tamnica, pustinja, Hram – imaginarij biblijskih prostora«. Govorio je o tome kako je Hram za biblijskog čovjeka povlašten prostor epifanije, kako imaginarij pustinje obuhvaća smrt, đavolsku napast i nadnaravne objave, dok se simbolična tamnica lokalizira kao bunar, cisterna, špilja, utroba nemani ili grob, mjesto mraka i sljepoće, ali i uskrsnuća. Put kroz pustinju u naraciji spaja i preklapa tamnicu i Hram. Sljedeće izlaganje imao je Ivan Markešić (Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«, Zagreb) prezentirajući »Sveto u prostoru kao odrednicu religijskoga identiteta«. Autor je u prvome dijelu dao definiciju hodočašća i naznačio kako neki prostor postaje svetim te predočio kako religijsko tako i društveno značenje hodočašća i hodočasničkih mjesta u kršćanstvu i islamu. U drugom i trećem dijelu rada prikazao je u čemu se sastoji stoljetna privlačnost Svetoga u prostoru Podmilačja kao i u prostoru Ajvatovice, što je uključivalo i medijsku demonstraciju.

Mirela Karahasanović (Filozofski fakultet, Univerzitet u Tuzli, BiH) obradila je »Leukipovo i Demokritovo poimanje praznine kao 'elementa' kozmosa«. Cilj rada bio je ukazati na to da su Leukip i Demokrit, zahvaljujući teoriji o praznini (prostoru), bili u mogućnosti riješiti probleme s kojima se suočavao monizam, ali i Anaksagorina pa čak i Empedoklova filozofija, a to je pitanje na koji način iz prvobitne mase materije izvesti kako fenomenne osjetilne percepcije tako i odvajanje stvari te kretanje. »Isaac Newton, Apsolutni prostor i racionalna mehanika« bila je tema izlaganja Gorana Rujevića (Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija). Naznačio je kako se distinkcija između Newtonova apsolutnog i relativnog prostora može problematizirati utoliko ukoliko se u razmatranje uvede pozicija čovjeka kao pogrešivog spoznajnog subjekta jer se dualitet matematičko–opažajno konsekvantno može razviti u nepremostivi jaz između racionalne i eksperimentalne spoznaje. Smatra da se rješenje ovog problema može naći pomoću dva Newtonova koncepta: jedan je stav da se čovjekovo bavljenje geo-

metrijom direktno može proširiti na bavljenje racionalnom mehanikom, a drugi je Newtonova specifična upotreba pojma fenomena, koji za njega ne označava pojedinačnu pojavu niti datost. Kristijan Gradečak (Varaždin) govori je o »Goetheovoj prabiljci i problemu doživljaja prostora ne-euklidske geometrije«. Objasnjavao je kako je Goethe došao do značajnih otkrića na području morfologije biljaka, odnosno kako su i idealistička filozofija i Goetheova prirodnoznanstvena metoda prepoznale proturječeje kao princip prirodnog života.

Sljedeći blok otvorila je Martina Žeželj (Filozofski fakultet, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku) izlaganjem »Prostornost bitka tubitka«. Obrazlagala je Heideggerovo razumijevanje ljudske prostornosti suprotstavljajući je prostornom određenju ostalih bića u svijetu. Dafne Vidanec (Veleučilište Baltazar, Zaprešić) opisala je »Problem ‘spacijalne orijentacije’ u filozofiji Charlesa Taylora« polazeći od tvrdnje da su prostor, vrijeme i čovjek međusobno isprepleteni realiteti svekolikog bivstovanja koje svoj potpuni smisao dohvaća u »eteru dobra«. Tvrdi da prostor, vrijeme i čovjek predstavljaju teleologijski definirani »ontološki egzistencijali« (identitet) kojemu noviji pristupi u mišljenju pridaju transetičko određenje. Izlaganje je promotri- (ne)održivost tih novih pristupa na čijem začelju stoji ime filozofa Charlesa Taylora. Goran Sunajko (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb) obradio je »Estetičku transprostornost genija u Schopenhauerovoj metafizici«. Izlaganje se temeljilo na Schopenhauerovom estetičkom određenju genija koji na metafizički način transcendirira svoju prostornost i vremenitost. Pokazao je kako je Schopenhauerova estetika metafizička i kao takva jedina kadra transcendirati čovjekovu prostornost i vremenitost. David Grčki (Rijeka) u izlaganju »Utjelovljena samosvijest u radovima Jorgea Luisa Bermúdeza« prezentirao je tezu utjelovljene samosvijesti, odnosno tezu utjelovljenog jastva (eng. *embodied self*) koju zastupa Jorge Luis Bermúdez. Objasnjavao je Bermúdezov »Jednostavni argument« (eng. *the Simple Argument*) prema kojemu zaključuje da se upravo u nesvjesnom osjećaju vlastitog tijela i njegovog odnosa s prostorom nalazi temeljni oblik samosvijesti.

Mina Đikanović (Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija) na početku sljedećeg bloka predavanja izlaže temu »Bitak–prostor–duša/Hegelova tematizacija prostora kao apstraktne općenitosti«. U radu se nastoji rasvijetliti Hegelovo razumijevanje prostora prema analogiji s bitkom kao prvim momentom znanosti logike te dušom kao prvim momentom filozofije duha. Za Hegela je pro-

stor čista apstrakcija, prvo određenje prirode. Ljudevit Fran Ježić (Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu) u svojem radu »Prostor u čovjeku« razmatrao je pojam prostora kod triju filozofa klasičnog njemačkog idealizma koji su svaki kroz prizmu svojega filozofskog sustava promatrali prostor – kao *ens imaginarium* (Kant), kao »obmanu uobrazilje« (Maimon) i kao idealni konstrukt do kojeg naš razum dolazi preko idealiteta predmetā (Fichte). Nakon usporedbe triju učenja zaključeno je kako se prostoru u sva tri učenja pripisuje transcendentalni idealitet. Nevena Jevtić (Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija) izlagala je »Subjektivnost i prostor / Osvrt na Lefebvrev koncept ‘proizvodnje prostora’«. Ispitala je status Kantova učenja unutar ovako prikazane povijesti pojma prostora kod Lefebvrea. Njegov stav – da se prostor mora misliti s obzirom na svoju aktivnu ulogu u postojećem (kapitalističkom) načinu proizvodnje, a ne kao pasivni *locus* društvenih odnosa – implicira da ovako koncipiran prostor posjeduje specifični »transcendentalitet« koji je moguće tematizirati u odnosu spram kantovskog.

Marin Beroš (Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«, Područni centar Pula) objašnjavao je »‘Sažimanje prostora’ kao čimbenik razvoja globalne demokracije«. Posebno je istaknuo pozitivne učinke i sažeto je predstavio nove potencijale za razvoj globalne demokracije. Lana Pavić (Zagreb) obradila je temu »Prostor kao poligon djelovanja – mogućnosti i ograničenja. Suvremeno razumijevanje hospitaliteta kao načela mogućeg«. Objasnjavao je kako je hospitalitet ono što se uvijek događa u nekom graničnom prostoru kao odnos između onoga koji je ukorijenjen (umješten) i onoga koji je (svojevoljno ili prisilno) izmješten. Ivica Kelam (Centar za integrativnu bioetiku, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku) izložio je temu pod nazivom »Uloga i značenje međunarodnih trgovinskih ugovora u poimanju prostora«. Stavio je naglasak na izmijenjenu stvarnost prostora u trgovinskim ugovorima, koji postaju predmet pregovaranja, sukobljavanja, osvajanja te izazivaju veliku kontroverzu u javnosti. Objasnio je ulogu međunarodnih korporacija koje preko trgovinskih ugovora osvajaju nova tržišta. Tema izlaganja Darije Rupčić Kelam (Filozofski fakultet, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku) bila je »Privatizacija obrazovanja i sveučilišta kao javnih prostorak«. Namjera rada bila je ukazati na opće rastuću nepovoljnu klimu s kojom se susreću javne škole i sveučilišta diljem svijeta i Europe, u kojoj bivaju prisiljene sklapati javnoprivatna, tzv. korporacijska partnerstva i sponzorske ugovore kao jedine moguće izvore financijskih sredstava.

Slobodan Sadžakov (Pedagoški fakultet u Somboru, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija) prezentirao je temu »'Događanje krajolika kao intimizirano vremenovanje' / Prostor, vrijeme i subjektivnost«. U svom izlaganju razmatrao je ideje o prostoru i vremenu koje su izložene u knjizi Milana Kangrge *Praksa – vrijeme – svijet*, posebno u njenom poglavlju pod nazivom »Događanje krajolika kao intimizirano vremenovanje«. Naziv rada Luke Matica (Zagreb/Osijek) bio je »Prema emancipatornoj prakseologiji urbanog prostora«. U izlaganju je, oslanjajući se na uvide koje su ponudili Henri Lefebvre, Rudi Supek i David Harvey, autor je odgovorio na pitanje što je to sadržaj prava na grad, ali i koje zamke leže pred pokušajima njegovog teorijskog apriornog definiranja, kao i na pitanje kojim teorijskim instrumentima i perspektivama možemo Lefebvreove, Harveyjeve i Supekove teorije osuvremeniti za 21. stoljeće. Hrvoje Jurić (Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu) izlagao je temu pod nazivom »Javni prostori, zajedničko dobro i demokracija«. Objašnjavao je probleme javnih prostora u naznačenom kontekstu, što je bilo potkrijepljeno primjerima Zagreba, Dubrovnika i Pule. Tema izlaganja Enisa Zebića (Zagreb) bila je »Prostor i lažna ideja napretka«. Zebić je govorio o tome kako uzurpaciju javnog prostora od strane privatnih investitora posredovanu lokalnim i/ili nacionalnim vlastima investitori i vlasti redovito predstavljaju kao napredak, *value added*, oplemenjivanju tog prostora te o nužnom i logičnom modernizacijskom pomaku. Iskra Krstić (Beograd, Srbija) izlagala je temu »Urbani akteri / Razlike u razumijevanju gradskog prostora i njihove posljedice za urbani razvoj Zagreba i Beograda«. U izlaganju je ukazala na kompatibilnost koncepta sistema urbanih aktera (Bassand) s Bourdieuovom shemom društvenog prostora te Harveyjevim konceptom relativnog i relacijskog prostora, kao i njihovu relevantnost za razumijevanje aktualnih pojava u urbanom razvoju Zagreba i Beograda.

Drugi dan simpozija započeo je izlaganjem Luke Janeša (Zagreb) pod nazivom »Psihički prostor«. Objašnjavao je kako je postojanje i razumijevanje psihičkog prostora bitno za razumijevanje kretanja, za razumijevanje toga što kretanje uopće jest i kako je moguće. Govorio je o međusobnoj komunikaciji sljedećeg: ishodište onoga što proizvodimo mišljenjem, zatim samo dohvaćanje namjere za opažanjem i »praktički dijalektički dosluh uma i tijela«. Iva Šokčić (Zagreb) izlaganjem »Pozicija rodni identiteta i konceptualizacije seksualnosti u društvu kao prostoru« prikazala je uvid u koncept roda i ženskog identiteta teorijama Judith Butler i Luce Iriga-

ray, postavljanjem pitanja bitka i opstojnosti ženskoga spola kao (ne)postojećega i u tom kontekstu uspostavila je moguće poveznice ove tematike u liberalnim i tradicionalno orijentiranim društvima. U svojem izlaganju »Hijazmička struktura mjesta: principi lokalizacijskog ukrštanja društvenog« Stefan Janković (Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Srbija) razradom MerleauPontyjeva koncepta hijazme (tijela), nastojao je iznaći principe odnosa mjesta s prostorima/vremenima i, ponajviše, društvenim ustrojstvom. U tom smislu, koncept hijazme (tijela) uzima se za temelj supstantivne elaboracije teorije mjesta jer se kroz ovaj koncept traže principi ukrštanja strukturnih osi koje postoje unutar raznolikih društvenih prostora. Ivo Alebić predstavio je »Prostor dionizijskog stanja (prostor ekstaze)«. U izlaganju je podrobnije prikazao prostor dionizijskog stanja i opisivao njegov odnos s vanjskim prostorom. Dotaknuo se i pitanja morala i slobode, odnosno što se s moralom i slobodom događa jednom kada čovjek uroni u taj specifičan, unutarnji, ljudski prostor.

Iris Vidmar (Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci, Hrvatska) drugi blok u danu otvorila je izlaganjem teme »Empirijski i intelektualni interes za lijepo u poeziji Roberta Frosta«. U radu je analizirala pjesnički opus Roberta Frosta čije je stvaralaštvo u potpunosti inspirirano prostorom koji ga okružuje, prirodnim i urbanim, ali i darvinističkom znanošću koja čovjeka izjednačava s ostalim živim vrstama. Autoričina je ključna teza ta da neograničena ljepota prirode za Frosta postaje epistemološka i moralna zagonetka utoliko ukoliko čovjekov um ne može shvatiti kompleksnost koja ga okružuje niti moralne obveze koje ona pred njega postavlja. Ivan Molek (Zagreb) obradio je »Književni prostor i prostor antimodernizma«. Razmatrao je početne postaje antimodernističkih interesa književnog povjesničara Zorana Kravara: knjigu *Antimodernizam* (2003.) i *Naprednjakove regresije. Krležini svjetonazori i njihovi sudari* (2004.), rad u čijem je središtu čitanje Krležina *Povratka Filipa Latinovicza*. Izlaganje »Baudelaire, Benjamin, Debord – od flaneura do psihogeografije« Ivana Jarnjaka tematiziralo je pojam flaneura kao literarnog lika koji osvaja prostor. Takvom pojmu flaneura suprotstavljen je kasniji pojam *derive* koji je u filozofiju uveo Guy Debord i koji opisuje postupak eksperimentalnog, istraživačkog ponašanja u suvremenom društvu obilježenog brzim prelaženjem iz ambijenta u ambijent. Matija Mato Škerbić (Elektrostrojarska škola Varaždin / Glazbena škola u Varaždinu) izložio je temu »Suitsova *Utopija* – prostor u kojem

se sport igra, a ne radi«. Autor je razmatrao položaj sporta u utopističkoj konstrukciji Tommasa Campanelle te teoriju dokolice Aristotela i Josefa Piepera da bi ponudio temelj i okvir za razmatranje Utopije Bernarda Suitsa. Razmatrao je ključno pitanje o tome nije li svakim igranjem kao igranjem igre i igranjem u igranju sportske igre obistinjena i aktualizirana sportska Utopija.

Sljedeći blok izlaganja u danu započeli su Divna Vuksanović i Vlatko Ilić (Fakultet dramskih umjetnosti, Univerzitet umjetnosti u Beogradu, Srbija) izlaganjem »Prostor: teatar – mediji – stvarnost« polazeći od pretpostavke da aktualno iskustvo stvarnosti umnogome nalikuje standardnim praksama inscenacije. U ovom izlaganju autori su razmatrali pitanja vezana za otjelotvorenje (pojavljivanje, materijaliziranje) čovjeka kako na teatarskoj sceni tako i u tehnološki, odnosno medijski generiranim prostorima i uvjetima življenja. Tema izlaganja Blaženke Perice (Umjetnička akademija, Sveučilište u Splitu) »Bezdomnost, *site specific works* i dinamika deteritorijalizacije u prostorima umjetnosti« dotakla se poimanja prostora s fokusom na termine *site specific works* i instalacije koje u raznim vidovima (ambijent, performans, *event*, socijalna skulptura...) dominiraju u umjetničkoj praksi i teoriji od 1960-ih do danas. Izlaganjem je autorica ponudila uvid u navedene relacije i njihove moguće međuuvjetovanosti. Katarina Rukavina (Akademija primijenjenih umjetnosti, Sveučilište u Rijeci) izložila je temu pod nazivom »Poetičko propitivanje iskustva prostora / ‘Suprematistička kompozicija br. 1, crno na sivom’ Kristine Leko«. U izlaganju se analizirala koncepcija prostora u suvremenoj umjetnosti na primjeru rada »Suprematistička kompozicija br. 1, crno na sivom« umjetnice Kristine Leko.

Aleksandra Raičević (Beograd, Srbija) svojim je izlaganjem »Čovjek danas – prašina u kiberprostoru« započela predzadnji blok u danu. Govorila je o problemu digitalizacije društva i smatrala da većina ljudi danas (narочito pripadnici zapadne civilizacije) postaju ništa više doli generička adresa na internetu, registarski broj. Nenad Vertovšek (Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru) i Ivana Greguric (Odjel za komunikacije, Visoka poslovna škola Zagreb, Hrvatska) izlagali su temu »Filozofija budućih kiberprostora i transhumanistička stvarnost«. Autori u izlaganju govore o tome kako je sve teže promišljati ulogu i položaj čovjeka u prostoru i vremenu, ali i smisao realizacije suvremenog čovjeka. Osvrnuvši se na transhumanistički pogled zaključuju kako takva vizija poništava zamisao samodostatnosti i ukida promišljanje tradicionalnog identiteta. Zadnje izlaganje

u drugom danu održala je Anđelina Svirčić Gotovac (Institut za društvena istraživanja u Zagrebu) temom »Dehumanizacija i otuđenost kao pojave u postmodernim stambenim naseljima«. U izlaganju je predstavila najzanimljivije primjere stambenih prostora sa smanjenom socijalnom kohezijom, primjerice naselja Lanište (Jarušćica) i Sopnica (Jelkovec).

Treći i posljednji dan simpozija otvorili su Zorana Protić i Matija Veleglavac (Arhitektonski fakultet, Sveučilište u Zagrebu) izlaganjem »Potencijali praznine ili o neodređenosti«. Istraživali su različite uvjete i moguća svojstva nabijene praznine. Pošli su od praznine kao prostora svedenog na osnovne odrednice: protežnost, mjeru i materijalnost. Denis Novko (Varaždin) u svome je izlaganju »Prostor u čovjeku: odnos ‘izvorne’ arhitekture i glazbe« razmatrao odnos funkcije i potrebe arhitekture spram umjetničke vrijednosti i doživljaja ljepote. »Obitelj Gučetić – renesansni ljetnikovac u Trstenom – ‘sadašnji’ Arboretum Trsteno« tema je kojom se u svojem izlaganju bavila Natali Hrbud (Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb). Na primjeru Arboretuma Trsteno autorica je istražila ima li okoliš u kojem čovjek živi ikakvog utjecaja na dinamiku njegova misaonog izražavanja.

Vesna Ivezić (Zagreb) bavila se temom »Ljudskost kao svijest o sebi/Racionalna priroda – tegoba čovječanstva«. Razmatrala je položaj čovjeka u svijetu u uvjetima sklonosti ljudskog uma k fragmentiranju i prisvajanju. Smatra kako je čovjek izgubio sposobnost cjelovite vizije bitka u vjeri u »mnogo znanja«, ali i etičkog ideala kao ideje o cjelovitosti, što bi trebala biti bit humanosti. Nikola Biliškov (Institut Ruđer Bošković, Zagreb) u svojem izlaganju »Prema jedinstvu čovjeka i prostora« govorio je o tome kako čovjek prirodi percipira kao nešto izvan sebe, prostor zaštite ili prostor osvajanja. Ispitivao je mogućnost i promjenu diskursa kroz uranjanje u i stapanje s prostorom. Izlaganje Damira Hršaka (Metalurški fakultet u Sisku, Sveučilište u Zagrebu) naslovljeno »Cjelovitost pristupa okolišu« ukazivalo je na to da je dobrohotnost ono što uljepšava i olakšava egzistenciju pojedinaca unutar društvene zajednice kada ona roditeljski brine i lucidno razvija plemenite sposobnosti svakog člana. Tamara Sertić (Centar Meleta, Zagreb) svojim izlaganjem »Mi i njihov prostor / Što nas uči Amazona?« objašnjavala je prostor amazonske prašume i ukazivala na njezin utjecaj na svakodnevni život suvremenog društva. Fokusrila se na dva aspekta: relevantnost očuvanja prašume iz kulturološke, filozofske, političke i biološke perspektive i na analizu odnosa zapadnog čovjeka prema amazonskoj prašumi. Mirna

Petak (Zagreb) u svojem je izlaganju »Kono-
plja u službi ekocentričnog pristupa okolišu«
objašnjavala kako antropocentrično djelova-
nje, uzrokujući mnoge probleme današnjice,
postaje neodrživo. Stavljajući naglasak na
očuvanje prirode i okoliša, Majke Zemlje,
smatra da je polazišna točka u provedbi eko-
centričnog koncepta u praksu upotreba kono-
plje u svim aspektima čovjekova života.

Zadnji blok simpozija započeo je izlaganjem
Ive Rinčić i Amira Muzura (Katedra za dru-
štvene i humanističke znanosti u medicini,
Medicinski fakultet, Sveučilište u Rijeci)
»Potter i prostor / Prilog bioetičkom promi-
šljanju međudnosa okoliša, prostora i arhi-
tekture«. U izlaganju su se usmjerili na ulogu
i utjecaj shvaćanja V. R. Pottera na arhitek-
tonske intervencije u gradu (projekt Monona
Terrace – Madison, Wisconsin), smjerajući
stvaranju korpusa znanja bioetike prostora.
Dalia Matijević (Zagreb) svojim je izlaga-
njem »Etika institucionalne zaštite prirode /
Studija slučaja Nacionalni park Krka« pre-
stavila primjene sustava procjene etičnosti za-
štite prirode (EZP) sa svrhom omogućavanja
procjene učinkovitosti institucionalne zaštite
prirode u Hrvatskoj. Mladenka Dabac (Berlin
/ Karlsruhe, Njemačka / Zagreb, Hrvatska)
izložila je temu »Povezivanje EU prostora
– zeleni urbanizam i gradovi budućnosti«. Ovim
je izlaganjem predstavila Triple Helix
autorske projekte na razini EU, kao studije
slučaja za slične projekte u Hrvatskoj, u smislu
obrazaca novih, inovativnih rješenja za
oplemenjivanje našeg prostora i prostora EU.
Zaključno, može se reći da je, uz formalnu
podršku relevantnih institucija, simpozij bio
tradicionalno uspješan te se očekuje daljnji
razvoj kvalitete.

Lucijan Janko Krnic

Predstavljanje knjige **Hellada / Indija Mislava Ježića**

U srijedu, 25. siječnja u Velikoj dvorani Škol-
ske knjige u Zagrebu održano je predstavlja-
nje knjige akademika Mislava Ježića. Knjiga
»poredbeno filozofijskih rasprava« objavljena
je u suizdavaštvu Hrvatskog filozofskog
društva i Školske knjige. Posebni gosti pred-
stavljanja bili su Zvonko Kusić (predsjednik
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti),
Damir Boras (Rektor Sveučilišta u Zagrebu),
Franjo Topić (Predsjednik HKD-a Napredak),

Maja Petrić (izašlanica gradonačelnika Mila-
na Bandića) te Darko Novaković. Predstav-
nici izdavača bili su Hrvoje Jurić (Odsjek za
filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu)
ispred Hrvatskog filozofskog društva i Ante
Žužul (Predsjednik odbora Školske knjige)
ispred Školske knjige, koji je ujedno bio i do-
maćin predstavljanja knjige.

Uvodnu riječ održao je Hrvoje Jurić. Pozdra-
vio je sve nazočne u ime Hrvatskog filozof-
skog društva i u ime predsjednika Hrvatskog
filozofskog društva Zdravka Radmana. Jurić
je izrazio zadovoljstvo zbog dugogodišnje su-
radnje Hrvatskog filozofskog društva i Škol-
ske knjige. Ježića je predstavio kao filozofa,
filologa, lingvistu, indologa, kulturologa, teo-
retičara književnosti te tvrdi da akademik to
sve potvrđuje u svojoj knjizi za koju je Jurić
također dao i svoju toplu preporuku. Riječ je
potom preuzeo Ante Žužul koji je uz podršku
autoru naglasio da ono čime se akademik Je-
žić posebno bavi jest kategorički imperativ te
što je etika kategoričkoga imperativa.

Knjigu je s filozofskog, klasično filološkog
i indološkog gledišta predstavio predstojnik
Katedre za povijest filozofije na Odsjeku za
filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta
u Zagrebu Igor Mikecin koji je govorio o
tome kako se prvi dio knjige bavi pitanjem
kako poredbena indoeuropeistika može pri-
donijeti razumijevanju grčke filozofije. U
tekstovima Ježić razmatra odnos mita i lo-
gosa u ranih Grka sve do filozofijskog mita
Platona te uspoređuje pojedine grčke mitove
s odgovarajućim indijskim mitovima da bi
otkrio zajedničke sastavnice u njima i time
ukazao na njihovo zajedničko indoeuropsko
porijeklo. Velikim dijelom ova je knjiga in-
doeuropeističko i poredbeno filozofsko istra-
živanje koje se, međutim, ne ograničava na
proučavanje porijekla indoeuropskih jezika,
nego se pomoću historijsko-poredbenih me-
toda proširuje na proučavanje zajedničkog
porijekla indoeuropskih mitova i daje prilog
rekonstrukciji indoeuropskog a mita. U tom
kontekstu, Ježić razlikuje 3 osnovna stupnja
razvoja indoeuropskoga mita, a to su mit hi-
jeratskoga pjesništva, mit drevnoga epskoga
pjesništva i na kraju filozofijski mit. Pokaza-
na blizina između filozofije i mita, odnosno
daljina između, s jedne strane mita i mitolo-
gije, a s druge strane mitologije i filozofije
prikriva se po Ježiću upravo stoga što su filo-
zofija i mit pomiješani u mitologiji koja nam
je od onog mitskoga jedino sačuvana u obliku
epske prerada mitske građe. Time se Ježić
suprotstavlja još uvijek prilično uvriježenom
mišljenju o isključujućoj suprotstavljenosti
mita i logosa u filozofiji, odnosno o razvoju
mita prema logosu, o tome kako je filozof-
fija sa svojom znanstvenom racionalnošću

nastala kao pobjeda logosa nad iracionalnim i predznanstvenim mitom. Ježić uviđa da je primjetna svojevrsna mijena od rane filozofije koja sadrži mitsko kazivanje i mišljenje u jedinstvu s logosom. Riječ je, zatim, preuzeo Darko Novaković. Naglasio je važnost dviju tema odnosno pitanja koja se pojavljuju u knjizi: u kojem su i kakvome odnosu klasična filologija i indoeuropeistika u posljednja dva stoljeća; kako se u grčkih pisaca reflektira interes za Indiju. Nakon toga publici se obratio i Ivan Andrić i odgovorio na neka pitanja koja nam mogu biti pitanja pokretači u razmišljanju o poredbeno filozofskim raspravama Mislava Ježića, a to su: Kako nam staroindijska filologija može pomoći u razumijevanju indoeuropskoga nasljeđa? Što je to mit? Što je mitologija? Koja bi narav bila mitskoga mišljenja? Mogu li se napraviti usporednice između obrade mitskih sadržaja u grčkome i indijskome epskom pjesništvu i dr.

Na samome kraju ove svečanosti akademik Mislav Ježić preuzeo je riječ i govorio o tome kako je započelo njegovo mišljenje o onome čime se danas bavi. Reкао je da se to dogodilo tek s otkrivanjem kako se zapravo treba čitati vedska poezija i kako ne treba slijediti one velike filologe koji su pokušavali u njoj prepoznati grčku mitologiju, nego da treba pronaći ključ za taj književni rod sakralne poezije. Djela vedske poezije ne trebaju se čitati kao pripovijetke, nego kao zagonetke kojima se izriče skroviti božanski poredak u svijetu. Ježić tvrdi da se radi o onome što se ne vidi i što se u vedskoj poeziji može iščitati. Iščitavanje je opisao kao kristaliziranje obrisa sadržaja (uvid u ustroj svijeta, kretanje nebeskih tijela, kruženje voda i prisutnost božanskog u ovome svijetu itd.). Tom kristalizacijom obrisa stvaraju se pretpostavke koje prepoznajemo u grčkoj, ali i u svim drugim tradicijama, s kojima se autor knjige postepeno upoznao. Uočio je da postoje sadržajne podudarnosti između najstarijih svjedočanstava ontologije u Grčkoj u Parmenida i u Indiji. Ježić je naglasio kako misli da je prvi koji je izvukao sve indoeuropeističke paralele u njihovu razdoblju koje ukazuju na to da ontologija nije

nastala samo zato što ljudi misle na jednak način u te dvije kulture nego i nije nastala samo zato što bi došlo do utjecaja jedne na drugu. Za Ježića dokaz utjecaja bio bi kada bi Grci imali bar neku posuđenicu iz indijskog jezika ili obratno.

Na kraju možemo upozoriti na pitanja koja postavlja akademik Ježić koja se raspoznaju polazeći od ovakvoga filozofskog poredbenoga pristupa svjetske filozofije. Prvo je pitanje što je filozofija, s kojim pravom se može govoriti o neeuropskoj filozofiji, što su uopće Zapad i Istok u filozofijskom smislu, pripada li Indija Istoku ili pak Zapadu, ako pripada Zapadu, po čemu se točno razlikuje od Europe i Kine, kako shvatiti da razlikovanje filozofije od nefilozofijske mudrosti ne podrazumijeva nikakvo podcjenjivanje i omalovažavanje toga nefilozofijskog, nego naprotiv krajnje uvažavanje i poštovanje onog drugog u njegovoj vlastitosti. Zatim, ako u neeuropskim tradicijama ima onog filozofijskog, kako i kada se ono pojavljuje, što je tome prethodilo i u kojem smjeru se razvija, je li usporedba s neeuropskim tradicijama neophodna za razumijevanje filozofije, ako nije neophodna je li onda potrebna, ako je potrebna u kojoj mjeri je potrebna, može li se između predfilozofijskog mita i filozofije ustvrditi kontinuirani postupni prijelaz ili se s pravom filozofija razlikuje u duhovnom skoku, u kojem odnosu stoje filozofija i kultura, je li filozofija dio određene kulture, može li buduća svjetska filozofija nastati iz susreta ili spoja Zapada i Istoka ili je ona moguća samo u nasljeđu povijesti filozofije.

Ovakva vrsta predstavljanja približava nam široki spektar povijesno-filozofskih pitanja za koji možemo reći da još nije iscrpljen i koji naglašava kulturološke dubine iza temeljnih problema filozofijskog mišljenja. Događaj je bio odlično posjećen, iskazao je važno mjesto akademika Ježića u domaćoj i svjetskoj znanstvenoj sceni i potvrdio isplativost dugotrajne suradnje Školske knjige i Hrvatskog filozofskog društva.

Marijana Radoš